

BENDA GYULA

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

A népesség nagysága, összetétele, annak változása fontos mutatója egy település általános fejlődésének, nélkülözhetetlen a demográfiai, társadalom- és gazdaságtörténeti folyamatok megismeréséhez és elemzéséhez. A modern népszámlálások tízéves ritmusához szokott kutatók gyakran nem tudja, milyen nehézségbe ütköznek a megelőző korokban egy-egy település, kisebb régió lakosságának meghatározása. A Keszthely esetében általam elemzett, az első modern népszámlásokat megelőző másfélszáz évből (1696—1851) ugyan a 18. század közepétől már számos népességi adat, közvetett forrás áll rendelkezésünkre, de ezeket még mindig nem ismerjük kellően. A *Thirring Gusztáv* nevével fémjelzett korai hazai történeti statisztika sokat tett premodern népességi adataink kritikai megismeréséért, ezt a munkát az 1960-as években a KSH Történeti Statisztikai Kutatócsoportja folytatta, mindmáig nem áll azonban rendelkezésünkre 18—19. századi népesedési forrásaink kritikai katasztere¹. Ez indokolja, hogy egyetlen település esetében, egy monografikus munka keretei között kell megkísérelnünk a forrásanyag viszonylag teljes áttekintését, s részletesen foglalkoznunk kell a népességszám megállapításának forráskritikai problémáival².

A vizsgált település, Keszthely a 18—19. században jogilag két községből áll: Keszthely oppidum, azaz mezőváros és Keszthely Polgár város possessio, azaz falu. A két Keszthely területileg nem válik élesen szét. Polgár város a Festetics-kastélytól északra eső két utca, Pál és Polgár város utca, de az utóbbiban a házak egy része a mezővároshoz tartozik. Az adózási adatok következetesen elkülönítik a település két részét, még ha nem is mindig azonos módon, egyházilag viszont egyetlen plébániához tartozik mindkét településrész, az anyakönyvek, az egyházi összeírások tehát nem ismerik a szétválasztást. A keszthelyi határ egyes részein, illetve ahhoz tartozó egykori falvak területén a 17—18. században szőlőhegyek alakulnak ki, amelyek fokozatosan benépesülnek és 1846 végével közigazgatásilag is elszakadnak a várostól. A szőlőhegyek közül Vonyarc, Tomaj elpusztult egykori falu, a többiek (Gyenes, Diás, Vashegy, Cserszeg) újonnan keletkezett szőlőhegyek, esetükben a névhasználat sokáig ingadozik (csak a 19. század elejére szilárdul meg a promontoriumok rendje). Emellett Keszthelyhez tartozik Fenékpuszta majorsága és az ottani rév, valamint más külső majorok s több malom. A város belterülete (amelyik két község között oszlik meg) és a külső települések közötti népességmozgás lényeges része a népesedés történetének³.

Keszthely a 14—15. században jelentős kereskedelemmel bíró oppidumként emelkedett fel, a 16. század közepétől a török hódoltság határán fekvő megerősített végvár. A város katolikus maradt a reformáció idején is, praesidiális városként lakói — hajdúk, katonák —

¹*Thirring Gusztáv*, 1903. Valamint munkáját az első magyarországi népszámlálásról: *Thirring Gusztáv*, 1938. Az 1960-as évek elején jelent meg a *Kovacsics József* szerkesztette Magyarország történeti demográfiája (Kovacsics József, 1963) és A történeti statisztika forrásai c. (Kovacsics József, 1957) kötet. *Dányi Dezső* és *Dávid Zoltán* megjelentette a *József-kori* népszámlálás megmaradt községsoros adatait (*Dányi Dezső* és *Dávid Zoltán*, 1960), *Fügedi Erik* feltárta a lélekösszeírások történetét (*Fügedi Erik*, 1966). Újabbán *Dányi Dezső*, 1993. Számos adatközlés foglalkozott a Történeti Statisztikai Közleményekben a nem-nemes összeírásokkal, korai népszámlálásokkal.

²A monografikus munka célja Keszthely társadalomtörténetének vizsgálata 1696 és 1848 között. L. *Benda Gyula*, 1987.

³Keszthely történetére l. *Bontz József*, 1896.; *Degré Alajos*, 1964.; *Koppány Tibor—Péczely Piroska—Sági Károly*, 1962.; *Georgikon* 175, 1972. (*Sági Károly* várostörténeti fejezete); *Szántó Imre*, 1954. *Szántó Imre*, 1984.; *Benda Gyula*, 1988. Bevezető I—LXXX.; ZALA megye, 1991. a megfelelő címszavak alatt. Legújabbán *Kurucz György* a kétszázéves Georgikon jubileumi kötetében: *GEORGIKON* 200, 1996. 29—54.

viszonylag szabadabb közösséget alkottak. A 17. század elejétől különül el a jobbágynépesítést tömörítő civil, azaz polgárvárosi rész a megerősített ferences kolostort körülvevő "Kerítéstől". Katonai szerepének megszűntével a 18. század első felében a város veszít önkormányzatából, lakóit fokozatosan földesúri szolgáltatásokra kötelezik. A folyamat a *Festetics* család 1740-ben kezdődő földesuraságával fejeződik be, az úrbérrendezés pedig szentesíti a kialakult helyzetet: Keszthely oppidum lakói robotoló (de a robotot zömmel pénzzel egyénileg megváltó) házas és házatlan zsellérek, úrbéri földjük nincs.

A várost a középkorban a kereskedelem emeli fel, a török korszakban a végvár védelmében kézművesek, szántó- és szőlőművelő gazdák éltek. Keszthely a környék elnéptelenedő falvainak népét is befogadhatta. A 18–19. században a *Festetics*ek birtokában levő oppidum piacközpont, jelentős kézműiparral és szőlőműveléssel, de egyben főúri lakhely és uradalmi, majd pedig birtokközpont. Reformkori felvirágzása idején Keszthely egyre inkább a járási székhely funkcióját is betölti (1850-ig a járás a szántói nevet viseli).

A népességszám közvetett forrásai: a születések és adófizetők száma

Talán rendhagyó módszernek tűnik, hogy Keszthely népességének vizsgálatát előbb a közvetett, de rendszeres adatok elemzésével kezdjük. Két forrást veszünk szemügyre: a keresztelési anyakönyveket és az adóösszeírásokat.

A keszthelyi katolikus anyakönyvek 1696-tól maradtak fenn, ekkortól jegyezték fel a kereszteléseket. Keszthely katolikus város, amelyben a protestánsok száma mindenkor minimális volt, egy-két más vallású iparos, gazdatiszt házaspár bukkan csak fel a 18. század második felétől, akiknek gyermekeit a katolikus anyakönyvbe is bevezették. Kívülük egy-két görögkeleti kereskedőcsalád és egyre nagyobb számban zsidók éltek még a 18. századi Keszthelyen. A zsidó hitközség 1766-ban alakult meg, s ezt követően az izraelita lakosság száma folyamatosan nő, a születésekről viszont csak az 1827 utáni anyakönyvi másolatokból vannak szórványos adataink⁴.

A keresztelések (születések) számából a történeti demográfia egyrészt a népességváltozás trendjét vázolja fel, másrészt megbecsüli a népesség nagyságát. Mindkét eljárás a termékenység (azaz a születések és az össznépeség egymáshoz viszonyított aránya) változatlanóságát feltételezi egy adott időszakban (esetünkben a vizsgált másfél évszázadban). Emellett a népességszám becsléséhez arra is szükség van, hogy a termékenység szintje hozzávetőlegesen megbecsülhető legyen.

A teljes termékenység függ a házas termékenységtől, a házasságon kívüli születések számától és a hajadonnak maradó női népesség arányától. Keszthely esetében a termékenység állandóságát megkíséreljük néhány ténnyel alátámasztani. Az 1770–1820 között házasságot

⁴ Az anyakönyveket a keszthelyi plébániahivatal őrzi, 1895-ig mikrofilm másolatuk megtalálható a Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) Filmtárában A 3754–3757. sz. alatt. A zsidó hitközségnek Keszthelyen fennmaradt egy anyakönyve, amelyik 1850 után tartalmazza a népmozgalmi adatokat. A megyéhez korábban felküldött másolatok egy része elérhető a Zala megyei levéltárban: IV. B 435. Zala Vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye, illetve a MOL Filmtárában.

kötött nők körében a házas termékenység változatlanágát figyeltük meg⁵, amelyet az egész időszakra kiterjeszhetünk. A házasságon kívüli születések száma jelentősen megemelkedik a 19. század első felében (1830-tól eléri a 10 százalékot)⁶ — ami valamelyest növelheti az általános termékenységet. Az egész korszakban a nők túlnyomó többsége házasságot köt⁷. Mindezek alapján úgy véljük, a termékenység szintjének változatlanága elfogadható kiinduló feltevésként.

A katolikus születések görbéjének évenkénti ingadozását (I. Függelék I. tábla) egy kilencéves mozgóátlag segítségével kisimítottuk (I. ábra). A kisimított görbe szépen mutatja, hogy a század elején a születésszám magas kiinduló szintje lassan csökken, majd visszaesik. A visszaesés egyértelműen az 1710. évi pestisjárvány után jelentkezik, az okozza. Ezt követően mintegy két-három évtizedig stagnál a keresztelesek száma, majd pedig gyors emelkedésnek indul. A növekedés az 1760-as évek végén megtorpan. Az emelkedés a hazai gazdasági konjunktúra megélénkülésével és helyileg a *Festeticsek* birtoklásának kezdetével hozható összefüggésbe. A megtorpanás pedig az úrbérrendezés körüli társadalmi mozgalmakkal, a keszthelyi "lázdással" esik egybe, de általánosabban a romló klimatikus viszonyok okozta gyengébb mezőgazdasági terméseredmények gyakoribb jelentkezésével is⁸. (Ezzel párhuzamosan erőteljesen nő a halandóság, az 1780-as évtizedben Keszthelyen többen haltak meg mint ahányan születtek⁹.) A lassabb növekedést mutató két évtized után az 1800-as évektől megint évről évre dinamikusan emelkedik a megkeresztelt gyerekek száma. Újabb megtorpanás, sőt visszaesés az 1830-as években figyelhető meg. A katolikus keresztelesek (születések) vizsgálata tehát változó dinamikát mutat, amelyben a gyors növekedés stagnálással és visszaesssel váltakozik.

1828-tól egyes évekből a zsidó születések számát is ismerjük. A hiányos adatok nem mutatnak trendszerű emelkedést (I. Függelék I. tábla), mert az 1830-as évek emelkedése után a 40-es évek számai megint a korábbi szinten mozognak. Ennek következtében az utolsó két

⁵A folyamatban levő családrekonstrukció alapján a számításokat Párizsban a Sorbonne történeti demográfia kutatócsoportjában végeztem. Itt mondok köszönetet *Jean-Pierre Bardet* professzornak, hogy ezt lehetővé tette, és *Jacques Renardnak* a számítások elvégzéséért.

⁶A törvénytelen születések aránya a 18. század közepén 1 százalék körül mozog, a század végén 3,5 százalék (mind 1780—89, mind pedig 1790—99 között), a 19. század első két évtizedében 6,8, illetve 7,4 százalékra emelkedik, majd pedig 1830—39 között 8,1, 1840 után 9,8 százalék.

⁷A halálozások vizsgálata azt mutatja, hogy 25 év felett a nők férjezettként, majd pedig 45 éves koruk után egyre gyakrabban özvegyként halnak meg. 45 éves és idősebb hajadon a halottak között igen ritka. L. *Benda Gyula*: Keszthelyi házaspárok 1750—1850. Kézirat.

⁸A keszthelyi eseményekre *Szántó Imre*, 1954, *Szántó Imre*, 1984 és *Degré Alajos*, 1964 mellett *Vörös Károly*, 1952. A mezőgazdasági konjunktúrára *Abel Wilhelm*, 1966.

⁹1780—1789 között 1880 keresztelest és 2006 temetést jegyeztek be. Az előző évtizedben még 548 volt a születési többlet, az 1790-es években pedig 361. 1782—1785, 1788—1789 között halálozási többletet találunk. Kiemelkedően magas a halálozás 1784-ben (268) és 1788-ban (261).

évtized tendenciáját nem módosítja, ha a zsidó vallású gyerekek születését is figyelembe vesszük¹⁰.

A nyers születési arányszámot a 18. századi Magyarországon 40—50 ezrelék között szokás becsülni¹¹. Ennek alapján azt a módszert választottuk, hogy a születések évtizedes átlagaihoz két becslést rendeltünk, egy minimális és egy maximális népességszámot. A valós adat nagy valószínűséggel a két értékhatar közé esik.

1. Keszthely becsült katolikus népessége 1700—1849

Évtized	Születések			Becsült népesség	
	átlaga	%	%	max.	min.
		(100 = 1700)	(100 = előző)		
1700—1709	176	100,0	100,0	4400	3520
1710—1711	121	68,8	68,8	3050	2440
1720—1729	137	77,8	113,2	3350	2680
1730—1739	129	73,3	94,2	3225	2580
1740—1749	150	85,2	116,3	3750	3000
1750—1759	171	97,2	114,0	4275	3420
1760—1769	195	110,8	114,0	4900	3920
1770—1779	191	108,5	97,9	4775	3820
1780—1789	188	102,3	98,4	4700	3760
1790—1799	211	119,9	112,2	5275	4220
1800—1809	222	126,1	105,2	5550	4440
1810—1819	234	133,0	105,4	5850	4680
1820—1829	272	154,5	116,2	6800	5440
1830—1839	240	136,4	88,2	6000	4800
1840—1849	257	146,0	107,1	6425	5140

A minimálisnak és maximálisnak tekintett becsült lélekszám segíthet az egykorú becsült vagy számbavételre épülő népességi adatok értékelésében.

A közvetett népességtörténeti források közül az adóösszeírást használják a leggyakrabban¹². A 18. században elterjedő anyakönyvezést és a népességösszeírásokat megelőzően szinte ez az egyetlen rendszeres forrás, amely alkalmas egy-egy település, régió vagy megye

¹⁰A zsidó hitközség anyakönyvi feljegyzései valószínűleg hiányosak. Az izraelita népességről 1848 nyarán készült összeírás az 1828 után Keszthelyen születettek számát évről-évre magasabbra teszi: az átlag húsz. Ha a szülők feltételezett bevándorlási időpontja alapján ezt helyesbítjük, akkor is feltételezhető, hogy az anyakönyvi bejegyzések pontatlanok. A korösszetételi adatok sem mutatnak növekedési tendenciát.

¹¹Az 1787. évi népszámlálás népességével számolva Keszthelyen 46 ezrelék az arányszám. *Kováts Zoltán és Dávid Zoltán* általában 40—45 ezrelékre teszi. Mind az én becslésem, mind pedig az idézett történészeké elsősorban feltevés, nagyon hiányoznak a pontosabb mérések. Az arányszám ismerete feltételezi a pontos népességszám ismeretét, az pedig a 18. században nehezen érhető el.

¹²Az adóösszeírásokra l. *Kovacsics József*, 1957. Modernebb összefoglalás nincs, számos tanulmány foglalkozik a 16—17. századi adóösszeírások demográfiai felhasználásával, a 18—19. századi forrásanyagot inkább a helytörténeti munkák használják. Az adatközlések közül kiemelkedik *Soós Imre*, 1973. Heves megyei publikációja. Bevezetésében ismerteti az 1772-ben bevezetett egységes összeírási rendszert.

népességszámának becsléséhez¹³. Felhasználásához azonban az adózási rendszer és az összeírási gyakorlat alapos ismerete és körültekintő forráskritika szükséges.

Az adóösszeírások felhasználása a népességtörténeti kutatásokban több feltételezésre épül. Egyrészt a népességszám akkor becsülhető meg az adózók számának időszakaiból, ha feltételezzük, hogy a teljes népesség és az adót fizetők aránya a vizsgált periódusban változatlan maradt. Másfél évszázad túlságosan hosszú idő ahhoz, hogy ez a feltevés magától értetődő legyen, ezért bizonyításra szorul, főleg ha változó jogi helyzetű település, a jelen esetben végvárból földesúri oppidummá váló kisváros elemzésünk tárgya. Egyértelmű, hogy a 18. század elején a korábban adót nem fizető, szabad katona és hajdú népesség új helyzete még nem rögzült, ezért a 18. század eleji országos és megyei összeírásokba felvett adófizetők csak kis százalékát teszik ki a népesség egészének. Az 1696-os országos adóösszeírás szerint a mezővárosban 70 gyalogos és lovaskatona volt, a csak szőlőt és házat bíró libertinusok száma pedig 198. A polgárvárosi részen 30 jobbágyot (colonus) és 10 zsellért (inquilinus) írtak össze¹⁴. Ha összevetjük az adóösszeírás adatát ugyanazon év anyakönyvi adataival 308 háztartásra 190 keresztelés jut, s ez sejteti, hogy az adóösszeírás korántsem öleli fel a teljes népességet (a nemesek számát nem ismerjük, de ezzel semmiképpen sem magyarázható a jelentős eltérés).

Az újabb ismert adóösszeírás 1711-ben a pestisjárványt követően készült. Keszthelyen ugyan nem töltötték ki azt a rovatot, amelyik a pestisben elhalt gazdák számát tudakolta, de kissé távolabb, az északabbra fekvő zalai falvakban 40—50 százalékos volt a háztartásfők halálozási aránya. Ez lehet magyarázata annak, hogy ebben az évben csak 140, illetve 10 adózót írtak össze, de a fogyás az adóösszeírások tanúsága szerint 1714—15-ben folytatódik¹⁵. Valójában a pestis pusztítása és az elvándorlás mellett számolni kell azzal is, hogy a keszthelyi katona-, hajdú- és libertinusnépesség helyzete adózási szempontból bizonytalan, átalakulóban van. 1720-ban például a mezőváros lakossága teljes egészében kimarad az országos összeírásból¹⁶. Nyilvánvaló, hogy 1730-ban és azt követően az adózók számának gyors növekedése nem a népességszám gyarapodásáról tanúskodik, hanem Keszthely betagozódását jelzi a magyar feudális rendszerbe. Az 1750 előtti adóösszeírások népességi becslésre használhatatlanok, mivel az adózásból kimaradtak arányát nem ismerjük, számuk változó.

Az adóköteles népesség fogalma is változik, például az 1770-es évek elején, amikor az egységes dikális adózási rendszert bevezetik. 1770-ben és 1771-ben Zala megye az ún. extraserialisok (újnemesek, cigányok, uradalmi alkalmazottak) mindegyik csoportját összeírják. Később jelentős részük eltűnik a városi adólajstromokból.

Az adóköteles népesség aránya a nem adózó nemesség és a jelentős részben kimaradt uradalmi népesség létszámától és viszonylagos súlyától is függ. A keszthelyi nemesség számát

¹³Keszthely lakosságát *Eszes László* 1564-re az adóösszeírások segítségével 2340 főre becsülte. *Eszes László*, 1984.

¹⁴Az 1696. évi összeírás adatai MOL Magyar Kancellária Levéltára A 2674 Dikajegyzékek Tom. LIV. 1696.

¹⁵1711. évi összeírás Zala megyei levéltár (a továbbiakban Zmlt) IV. A 9. Zala Vármegye főadószedőjének iratai a) Általános adóalap összeírások (a továbbiakban Adóösszeírások).

¹⁶Az 1720. évi országos összeírás adatait közreadta *Acsády Ignác*, 1896.

a nemesi összeírásokból és kataszterekből, a taxás összeírásokból, valamint a nemesi szavazók jegyzékéből ismerjük. Nehéz azonban ezeket a forrásokat egymással összevetni, ugyanis hol a családfők, hol a háztartásfők, hol valamennyi férfi, hol pedig csak a nagykorú férfiak kerültek bennük összeírásra¹⁷.

Az 1740-es évektől mintegy húsz éven át időnként összeállított nemesi kataszterbe a családfők (házas férfiak, ritkábban özvegyasszonyok) kerültek bele. 1746-ban 33, 1754-ben 46 olyan helybeli családfőt vettek fel a listára, akinek nemességéhez kétség nem fért (ezek a számok néhány Keszthelyen élő megyei tisztviselővel, táblabíróval 35–37-re, illetve 50-re egészülhetnek ki). 1760-ban viszont már 60 keszthelyi dominus, táblabíró és kismanes szerepel a nemesek névsorában, mellettük 17 neoreceptus nobilis is él a városban¹⁸.

Az 1770-es években több mint két évtizedig a megyének taksát fizető nemesekről évente készültek összeírások. A hozzájárulást a megyei költségekhez feltehetően háztartásfőkre vetették ki. Az 1770–1780-as években Keszthelyen 81–83 taxalista nevét tüntetik fel a kivetési lajstromok¹⁹. Ötven évvel később, 1836-ban a koronázási ajándék alkalmával viszont 152 nemes háztartásfő jövedelmét írták össze²⁰. Egyértelmű a növekedés, de nehéz a nemesség arányát meghatározni a teljes népességen belül. Ha a család- és háztartásfők számát viszonyítjuk az adózó háztartásokéhoz, akkor az az 1740-es évek végén nagyjából elérte az adófizetők létszámának 6–7 százalékát, az 50-es években pedig 8–10 százalékát. A 81–83 taxalista az adózók 13 százaléka, 1836-ban a 152 összeírt már 16 százaléka. A mezővárosi háztulajdonosok között is jelentősen megemelkedik a nemesek aránya: 1786-ban 9, 1826-ban viszont már 13 százalék²¹. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a 18. század közepén a bevándorlás következtében a nemesség aránya gyorsan emelkedik, megkétszereződik. Bár ez a növekedés a század első felében lelassul, de egészen 1848-ig tart²². A 18. században iparos és gazdálkodó kismanesek költöztek be a városba, de a reformkorban a nemesség súlyának növekedését elsősorban a tisztviselői kar létszámának gyarapodásával magyarázhatjuk.

¹⁷A nemesi összeírásokként ismert lajstromokra l. *Schneider Miklós*, 1937.

¹⁸A nemesség adatait a Zmlt IV. A 1. Zala Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai e) Nemesi összeírások fondja tartalmazza (a továbbiakban: Nemesi összeírások).

¹⁹A taksás nemesek adatai Zmlt Nemesi összeírások, valamint az egyes években a közgyűlési iratokban. A keszthelyi nemesi communitas jegyzőkönyvében az 1790-es évekre vannak listák, lelőhelye Balatoni Múzeum, Keszthely. Adattár.

²⁰Zmlt Nemesi összeírások.

²¹A számításhoz az 1786. évi katasztert, valamint az 1829. évi házösszeírást vettük alapul. Az előbbi lelőhelye MOL Festetics cs. levéltára (P 275), Birtokigazgatási iratok, az utóbbi pedig u.o. Községi iratok. Keszthely IV. 1/c. Az arányt a háztulajdonosokhoz s nem a házak számához viszonyítottuk, azaz a város, a megye és a földesúr tulajdonában levő épületeket nem vettük figyelembe. Nehezebb annak megállapítása, hogy a teljes népességen belül mekkora volt a nemesek aránya. Az 1784. évi népszámlálás szerint a férfilakosság 7,0 százaléka volt nemes. Az 1771. évi lélekösszeírás alapján ennél magasabbra, becslhetjük arányukat.

²²1847-ben a megyei tisztújítás alkalmával 183 választót írtak össze Keszthelyen (Zmlt Nemesi összeírások). Ebbe a számba valamennyi nagykorú férfi beleértendő, tehát közvetlenül nem vethető össze az 1836. évi 152 háztartásfővel, de jelezheti a további emelkedést.

A nemességhez hasonlóan nem adózik az uradalomnak konvenció fejében dolgozó tisztviselő-, iparos-, felvigyázó- és cselédnépesség jelentős része. A keszthelyi uradalom 1770-es fizetési listáján 108 név szerepel, közülük 87-et munkája a városhoz (néhányukat ezen belül Fenék pusztához) köt. Ez a szám a század végéig valószínűleg nem változott (bár a fizetési lajstromok 1787-ben kisebb visszaesésről tanúskodnak). A Georgicon megszervezése és *Festetics György* gazdálkodási és igazgatási reformjai viszont felduzzasztják a létszámot: 1807-ben 186 (Keszthelyen és a hozzá kapcsolódó majorokban 154) alkalmazott szerepel a különböző fizetési kimutatásokon, majd számuk folyamatosan emelkedik, s 1847-ben már 331 (Keszthelyen 258) fő. Megnő a központi irodákban dolgozó értelmiségi szakemberek száma is, de a létszámgyarapodás a cselédségnél, a kocsisok, béresek körében és a pásztoroknál a legerőteljesebb²³.

Mind a nemesség, mind pedig az uradalmi népesség létszáma és jelentősége nő a vizsgált időszakban Keszthelyen, s ez nem hagyható figyelmen kívül az adóösszeírások számsorainak elemzésékor.

Indokolt megkülönböztetni az adóalap felmérése céljából készített megyei és országos összeírásokat, valamint a helyi adó kivetését is szolgáló adólajstromokat. Az első esetben bizonyíthatóan alacsonyabb a háztartások száma, és kisebb az adózás alá eső vagyon és jövedelem, mint az adófizetés alapjául szolgáló lajstromok esetében²⁴.

Keszthelyen 1750-ből mindkét típusú adóösszeírás rendelkezésünkre áll, a kettő közti eltérés jól elemezhető. A városi összeírásban 534 adózót vettek számba, közülük 85-en taksát fizettek, azaz egy összegben adóztak, vagyonukat, jövedelmüket nem írták össze. Ezzel szemben a valószínűleg valamivel később készült megyei összeírás csak 293 háztartásfő nevét, tehát a város adófizetőinek csak 55 százalékát sorolja fel (a számba vett állatállomány, termés aránya még ennél is kisebb). A közvetlenül összehasonlítható rovatok ugyanezt tanúsítják: az ígásállatok 45 százalékát, a bor 22 százalékát, a 106 iparos közül csak 42-t tüntettek fel. A két összeírás 275 háztartását sikerült azonosítani, esetükben a megyei összeírók szinte mindig kisebb adóalapot mutatnak ki²⁵.

Megállapítható, hogy a város szegényei és ideiglenes lakosai jóval nagyobb arányban maradtak ki a megyei lajstromból mint a törzsökös gazdagok. A 85 taksás közül mindössze 8 szerepel, a legkevesebb adót fizetők 87 százaléka (a legalsó decilis 53 adózójából 46) nem található a listában, viszont a legtöbb adót fizetőknél ez az arány csak 14 százalék (52-ből 7). A két végpont közötti arány lépcsőzetesen emelkedik. Vagyis a lakosság szegényebb adóköteles része rejtve maradt (feltehetően az uradalom tudtával), az összeírt polgárok pedig vagyonuk és jövedelmeik kisebb részét vallották csak be.

²³ A konvenciók jegyzékek megtalálhatók MOL Festetics cs. levéltára. Birtokgazdálkodási iratok (P 274). Az uradalmi népességre l. *Benda Gyula*, 1997.

²⁴ Az adóösszeírások általános értékelésére l. *Benda Gyula*, 1997.

²⁵ Az ökrök és lovak száma 59, a boré pedig 30 százaléka a városi adójegyzékben szereplőnek.

Mindkét jelenség — az arányos és rendszeres kimaradás, illetve a csökkenés, valamint a "protekciósok" eltűnése — kimutatható 1828-ban is. Az országos összeírás és a tényleges adófizetés alapján kirajzolódó kép közötti különbség nő²⁶.

Az 1770-ben és 1771-ben készült megyei összeírás esetében az összevetés nehezebb, mert egyrészt különbözik az adóösszeírás szemlélete (kiterjed az extraserialisnak nevezett csoportokra is) és kisebb az adózó háztartások száma, másrészt nagyobb az időbeli távolság a fennmaradt városi adólajstromoktól²⁷.

Kritikai elemzésünk tanulságai egyértelműen arra intenek, hogy az országos és megyei adóalapösszeírásokból nem becsülhetjük meg a népesség nagyságát, mert téves adatokhoz vezet: például néhány történeti munka ezen az alapon hanyatlást feltételez Keszthelyen, de ezt a születések száma egyáltalán nem támasztja alá²⁸.

1747-től viszonylag hosszú adatsor áll rendelkezésünkre olyan helyi összeírásokból, amelyek vagy az adókiivetés tényleges alapjául szolgáltak vagy pedig a fizetendő adó összegét rögzítették. Eldöntendő kérdés azonban, hogy a népesség becsléséhez milyen adataikat vegyük alapul. Az adót a háztartásokra vetették ki, de annak mértéke mindenkor a személyek számától is függött, illetve azok változó csoportját érintette. Például 1747—1771 között a házaspárt és idősebb fiait számlálták meg, és ennek alapján vetették ki a személyi adórészt. Az özvegyasszonyok is fizettek adót személyük után. Viszont a városi lakosok egy része taxát, azaz egyösszegű adót fizetett, ebben az esetben nem ismerjük az adóköteles személyek számát. Az 1773 utáni dikális adózás csak a férfi háztartásfőket (jobbágy, zsellér, lakó), valamint a háztartásban élő 16 évnél idősebb gyerekeket, szolgákat érintette, de egyre nőtt azon személyek száma, akik a személyükre mentességet kaptak. Az 1770-es években még csak az özvegyasszonyok és az újnemesek tartoznak e csoportba, de hamarosan az uradalmi alkalmazottak, majd az obsitosok is. Az 1828-as országos összeírás után megnő az életkoruk, illetve egészségi állapotuk miatt mentesítettek száma is.²⁹

1777-ben az adóval megterhelt házas és házatlan zsellérek száma az összes adózó háztartás 84 százalékát, 1846-ban viszont csak 59 százalékát teszi ki. Keszthelyen például az obsitosok és az öregek ("tehetetlenek") kapnak egyre nagyobb számban mentességet. Ha csak az adóköteles személyeket vagy azok egyes csoportjait vizsgáljuk, akkor az adófizetési gyakorlat változásai torzítják adatainkat. Valójában tehát az állandó adatot, az összeírt háztartásokat kell

²⁶Az 1828. évi összeírás pl. jelentéktelennek mutatja Keszthely kézműiparát is. Vö. *Király Ferenc—Benda Gyula*, 1988.

²⁷1766-ból maradt fenn egy adófizetési lajstrom s 1773-ból az új rendszerű dikális összeírás. Az 1770—1771. évi adatokat később külön is elemezzük.

²⁸Elsősorban *Szántó Imre*, 1984. és *Degré Alajos*, 1964.

²⁹Az 1773 utáni adózásra eddig legjobb összefoglalás *Soós Imre*.

figyelembe vennünk. Ez azt jelenti, hogy elsősorban a háztartásonkénti részletes összeírások adatait tudjuk számításba vennünk³⁰.

2. Az összeírt háztartások és a háztartásfők Keszthelyen
1777—1846

Év	Háztartás	Házás	Házatlan	Özvegyasszony	Konvenció	Egyéb
		zsellér				
1777	630	421	109	74	25	1
1787	661	400	135	116	7	3
1797	673	405	137	110	18	3
1807	694	390	170	107	22	5
1817	743	351	221	107	27	28
1826	775	299	290	119	18	49
1837	883	527	100	139	48	69
1846	979	543	131	158	19	126

Az adózásra kötelezett háztartások számát az 1747 utáni összeírásokból tudjuk összeállítani, de nehéz homogén adatsort létrehozni. A III. tábla adatai és a születések időszora egymáshoz hasonló hullámmozgást mutat, a két mozgás azonban nem mindig párhuzamos. Jól látható az adózási időszoron az 1746—1766 közötti dinamikus növekedés. Ezt követően az adózási rendszer változása és a népesség (gazdaság?) feltételezhető hanyatlása egybeesik, tehát nehéz egyértelmű tendenciát megállapítani, de mindenképpen megtorpanás mutatkozik. A lassabb növekedést csak az 1820-as évek végétől váltja fel újabb gyors emelkedés.

Ha a keresztelések számának változását összevetjük az adózó háztartásával akkor húsz-harminc éves periódusokat különböztethetünk meg:

1. A század középső harmadában mindkettő erőteljesen növekedik.
2. Ezt követően mindkét adatsor a népességszám csökkenésére, stagnálására utal.
3. A század végén a születésszám visszaesése, majd gyors emelkedése figyelhető meg. Ezzel szemben az adózó háztartások esetében ezzel párhuzamosan végig lassan nő a háztartásfők száma, nincs változás a tendenciában. A 19. század első évtizedeiben feltehetően a nem adózó uradalmi népesség száma nőtt meg.
4. Az 1830-as években viszont fordított a helyzet: a születésszám stagnálása nem tükrözi az adózó háztartások számának gyors emelkedését. A zsidóság létszámának és százalékos arányának növekedése mellett esetleg más jelenségekkel is számolnunk kell, így például a háztartások nagyságának változásával.

Az adózó háztartások számából következtethetünk az adózó népesség nagyságára is. Történetírásunkban elterjedt az ötös szorzó, s makacsul tartja uralkodó pozícióját, jóllehet a történetírás már igazolta, hogy a háztartásnagyság társadalmi csoportonként változó, azaz más

³⁰Ezek: a) a Zala megyei levéltárban fennmaradt Adóösszeírások községi anyaga 1773—1836 közötti évekre; b) a keszthelyi levéltárban (Zmlt V. Keszthely mv. lt. 1842—1846 közötti és év nélküli dikaösszeírások; c) 1747—1764 közötti adóösszeírások a keszthelyi levéltárban; d) fizetési lajstromok a keszthelyi levéltárban és a Festetics levéltárban lévő Keszthely városi iratok között (P 275 Községi iratok. Keszthely IV. 1/c.) — 1760, 1761, 1766, 1788—1796, 1821—1834.

és más társadalmi összetételű településeken eltérő lehet. *Faragó Tamás* tanulmánya óta azt is tudjuk, hogy időben is változik a háztartások összetétele és létszáma³¹.

Keszthely esetében a városi és szőlőhegyi háztartások eltérő összetételére és nagyságára kell felhívni a figyelmet. A *József*-kori népszámlálás adatai egyértelműen bizonyítják, hogy a szőlőben kisebb létszámúak a háztartások (1. később). Ennek oka lehet egyrészt a kinlakók fiatalabb kora (kevesebb a gyerek), másrészt az, hogy nem tartanak szolgát, szolgálóleányt. 1846-ban a háztartások 43 százaléka a szőlőhegyen adózik, de összesen csak 8 szolga (98-ból) és 1 szolgálóleány (31-ből) után. A 16 évesnél idősebb fiúk a szőlőkben élnek többen (115-en a városi 56-tal szemben), a leányok viszont a városban (64-en a 20 szőlőhegyivel szemben). Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szőlőhegyi kitelepülés feltevésünk szerint megnövelte a korábban önállóadó fiatal házaspárok számát, s így a több adózó háztartás nem jelent ugyanolyan mérvű népességgyarapodást³².

3. A keszthelyi népesség becslés száma az adóösszeírások alapján 1740—1849

Év	Az adóköteles háztartások			Népesség becslés száma
	becslés száma*	%	%	
		(100 = 1740)	(100 = előző)	
1740—1749	542	100,0	100,0	2710
1750—1759	594	110,0	110,0	2985
1760—1769	625	115,0	105,2	3125
1770—1779	655	121,0	104,8	3275
1780—1789	700	129,0	106,9	3500
1790—1799	700	129,0	100,0	3500
1800—1809	730	134,7	104,3	3650
1810—1819	770	142,1	105,5	3850
1820—1829	825	152,2	107,1	4125
1830—1839	900	166,1	109,1	4500
1840—1849	1000	185,0	111,1	5000

*Az adóköteles háztartások számát a rendelkezésre álló évek számától, illetve az ingadozás jellegétől függően hol átlagként számoltuk ki, hol pedig valamilyen középső értéket vettünk.

Az óvatosságra intő megfontolások ellenére az adóösszeírások alapján is meg lehet becsülni a népességszámot (2. tábla), s az így nyert adat felhasználható a későbbi elemzésekhez.

³¹*Faragó Tamás*, 1977.

³²Ez utóbbi feltevés az anyakönyvek és az adójegyzékek részletes elemzésével igazolható majd. A feltevés alapja az, hogy a korábban az adózó háztartásokban megbújó vagy házatlan zsellérként összeírt fiak a szőlőhegyen önállóként adóznak.

Egyházi népességösszeírások, adatközlések

A 18. század közepén megszorodnak a népesség többé-kevésbé rendszeres és módszeres számbavételén alapuló népességi adatok. Elsőként a katolikus egyház által végzett lélekszámlálásokat említjük. A katolikus egyházi szabályzat (ordo) a rendszeres püspöki látogatások (canonica visitationes) alkalmával a hívők számának számbavételét is előírta. A 18. században a központi kormányzat is szorgalmazta a katolikus egyház összeírásait. Keszthely a veszprémi püspökséghez tartozott, amelynek dinamikus ellenreformátor püspöke, *Padányi Bíró Márton* canonica visitatiói alkalmával többször végeztetett lélekösszeírást, 1745-től 1771-ig legalább öt alkalommal is kötelezte erre a keszthelyi plébániát³³. 1771 után ritkábban ugyan, de több alkalommal globálisan becsülték meg a népesség nagyságát. Az 1810-es évek végétől a püspökség által kiadott névkönyvek (schematismusok) közlik a plébániákhoz és filiákhoz tartozó hívek számát. Ezeket az adatokat valószínűleg a plébánosok küldték be négy-öt évenként³⁴.

Keszthelyen a püspöki vizitációk idején vagy egyéb alkalmakkal összeírt katolikus népesség gyakorlatilag a város össznépeiségeivel volt azonos. A részletes lélekösszeírásokból hat maradt ránk, valójában négyet tekinthetünk egymástól függetlennek (l. Függelék). Ezek szerint a katolikus népesség száma a következőképpen alakult:

4. *A keszthelyi népesség száma a lélekösszeírások szerint*
1745—1785

Év	Az összeírtak száma	A megadott népességszám
1745	2170	2168
1746	2332-2349	
1748	2125	2114
1757	2578	3089
1771	3380	3371

Egy több ezer lakosú kisváros lakóinak összeírása nem egyszerű feladat, a plébános nem ismerhet mindenkit, tehát joggal vethető fel a kérdés, sikerült-e az összeíróknak (a plébánosnak, a szolgabíróknak és a vizitációt végző más személyeknek) a teljes népességet számba venni. A választ több oldalról megközelítve fogalmazhatjuk meg. Először az anyakönyvek és az adóösszeírások alapján becsült népességszámmal hasonlítjuk össze, majd megvizsgáljuk a korösszetétel és gyerekszám segítségével az összeírás belső arányait, végül pedig az anyakönyvben és az adóösszeírásokban felbukkanó családok, illetve egyének azonosításával megpróbáljuk az esetleg kimaradtak számát megállapítani.

³³ A Veszprémben található kötetek Zala megyei anyagát közzétette *Eördögh Ferenc*, 1991—1995.; az összeírásokra: *Hornig Károly*, 1903.; *Pehm József*, 1934.; *Dávid Zoltán*, 1973.

³⁴ A püspökségek névtárainak adatait már a kortársak is felhasználták (*Fényes Elek*, *Kőrösy József*), de nem ismerem elemzést arról, hogyan készültek ezek népességi adatai.

Első feladatunk a keresztelesek és az adóösszeírások alapján becsült minimális-maximális népességhatárokat összevetni.

5. A népesség lehetséges nagysága a születések száma alapján becsülve

Év	Időszak	A születések átlaga	A népesség száma		
			40	50	46
			ezrelékes arány esetén		
1745—46	1740—49	150	3750	3000	3260
1757	1751—62	174	4350	3480	3782
1771	1766—76	191	4775	3820	4152

1740 és 1749 között a születések száma alapján a már korábban is használt elméleti villa (40—50 ezrelék) alapján 3000—3750 főre becsülhetjük Keszthely népességét. A József-kori valós születési rátát figyelembe véve a középérték a 3260 fő³⁵. Hasonló módszerrel az 1750-es évek közepére és 1771 körül is három becsült adattal közelítjük meg a város népességét. Ezek az értékek minden esetben jóval magasabbak a lélekösszeírások adatainál, még ha a magas, 50 ezrelékes születési arányszámmal számolunk, akkor is.

Az össznépesség megközelítő pontossággal becsülhető még az adóösszeírások segítségével is. Az adózó háztartások között a görög és zsidó vallású lakosok is szerepelnek, ha őket leszámítjuk, az 1740-es évek minimális adózó népessége akkor is meghaladja a plébános által összeírt személyek számát. 1757-ben (a magasabb lélekszámmal számolva) és 1771-ben a becsült minimum és az összeírt népesség közelebb esik egymáshoz, de mivel a nemességet és más nem adózó csoportokat figyelmen kívül hagytuk, továbbra is alulszámolást kell feltételeznünk.

6. Az adózó háztartások száma és a becsült népesség 1746—1773

Év	Keszthely mv			Pv	Keszthely összesen	Népesség (fő) együtt
	összes ebből	zsidó, görög	katolikus			
	háztartások					
1746	518	9	511	20	531	2655
1758	595	—	595	25 *	620	3100
1766	603	1	602	30 *	632	3160
1773	619	19	600	35	635	3175

* Becsült adat.

³⁵A jelenlevő katolikus népességre vetítettem rá az 1780—89. évtized születésszámát, az így kapott születési ráta 46 ezrelék.

A megbízhatatlan ötös szorzó helyett megkísérelhetünk másikat meghatározni. A lélekösszeírások alapján egy háztartásra (családra) 1746-ban 4,33, 1757-ben 4,37, 1771-ben 5,32 fő jutott. Ezekkel a szorzókkal dolgozva a népesség száma 1746-ban 2299, 1757-ben 2716, 1771-ben 3352. Ennek a számításnak az a hibája, hogy a lélekösszeírások átlagos háztartás-nagyságára épül, tehát annak fogalmi változásait és kihagyásait is tartalmazza (család és háztartás elkülönítése, a gyerekek alulregisztrációja). Az adót nem fizető nemesek és földesúri alkalmazottak pontos számának meghatározása nélkül is ezek a számítások azt mutatják, hogy 1745—1746-ban számos háztartás kimaradt a lélekösszeírásból³⁶.

A kétfajta számítás eredményeképpen általában feltételezhető, hogy az egykori lélekösszeírások nem sorolták fel mindig a teljes népességet. A második feladatunk tehát az, hogy válaszoljunk arra a kérdésre, vajon kik maradhattak ki.

A papok, azaz a plébános és háztartása, valamint a ferences rendház lakói nincsenek összeírva. Az 1748. évi püspöki látogatás kérdései között megtalálható a plébánosra és körülményeire vonatkozó rovat is. Ennek alapján tudjuk, hogy *Törey László* (44 éves) özvegyasszony leánytestvérével, *Törey Mária*val (61 éves) él együtt. Valószínűleg egy-két szolgálta és szolgálólány egészíthette ki a plébános háztartását.

A szerzetesek számát esetleg megbecsülhetjük az anyakönyvekből³⁷, illetve későbbi adatokból visszakövetkeztethetünk. 1785-ben a népszámláláskor 27 pap volt Keszthelyen.

Hiányzik 1745—1748 között a *Festetics* család udvartartása. 1771-ben viszont, ha az összeírás végén — a háztartások megkülönböztetése nélkül — található neveket összevetjük a konvenciók jegyzékben szereplőkkel, az egyértelműen a kastélyban alkalmazott személyeket is tartalmazza.

Hasonlóan bizonytalan a hévízi malmokban élő molnárok és háztartásaik számbavétele. 1757-ben és 1771-ben az összeírás végén megtaláljuk a malmokban élő molnárokat és családjukat, szolgáltaikat. Viszont 1745—1748 között nem.

Fenekpusztán a földesúri majorban, a révészházban és a vendégfogadóban élő néhány család 1757-ben külön került összeírásra, 1771-ben is azonosíthatók. Korábban azonban nem.

Feltételezhetően a nehezebben ellenőrizhető szőlőhegyi népesség is kimaradhatott. Erre csak 1771 után van bizonyítékunk. A szőlőhegyen 1773-ban adózó háztartásfők zöme nem szerepel a lélekösszeírásban, viszont az anyakönyv alapján megállapítható róluk, hogy nem friss bevándoroltak, hanem az 1760-as évektől folyamatosan Keszthelyen éltek. A kinn élő népesség száma azonban ekkor csak minimálisra becsülhető.

A kimaradt háztartásokat az adójegyzékkel való összevetés segítségével is megbecsülhetjük. Sajnos csak 1770-ből van a lélekösszeíráshoz igen közeleső megyei adóösszeírás, annak hiányosságait azonban jól ismerjük (vö. Az 1770. és 1771. évi generalis conscriptio c. fejezettel). 1745—46-ban és 1757-ben egy-két évvel későbbi adóösszeírásokkal vetettük össze a lélekösszeírásokat. A kettő közti eltérés mindenkor szinte érthetetlenül nagy. Az 1747-ben a mezővárosban adótfizető 517 háztartásfőből 90 nem azonosítható az 1745-ben és 1746-ban készült lakossági lajstromban. Az anyakönyvi adatokkal összevetve 11 esetben feltehetőleg

³⁶A felnőtt nemes férfiak száma 1746-ban 33, 1750-es évekből a megyei összeírások 10—15 uradalmi alkalmazottat mutattak ki Keszthelyen. Ez utóbbira I. Zmlt IV. A 9. Adóösszeírások.

³⁷A ferencesek 1724 és 1777 között saját keresztelési anyakönyvet vezettek.

az illető később házasodott vagy telepedett le Keszthelyen. 24 esetben az anyakönyv adatai a folyamatos jelenlétet mutatják, ezek tehát kimaradtak a lelkek számbavételénél, ezt valószínűsíthetjük 13 özvegyasszony és 6 egyedülálló nő esetében is³⁸. A nem bizonyítható nagymértékű vándormozgalmat³⁹ figyelmen kívül hagyva erre két magyarázat hozható fel: 1. a lélekösszeírásból egyszerűen kimaradtak háztartások; 2. a bizonytalanabb takszás, másnál lakó csoport egyrészt nehezen azonosítható⁴⁰, másrészt elmaradása is valószínűsíthető.

Egyes háztartások (házaspárok) mellett a plébános a háztartásokból is kihagyhatott családtagokat vagy benne élő idegeneket. Természetesen először a szolgák, szolgálóleányok, mesterlegények, inasok stb. jutnak eszünkbe. Az 1740-es években szolgákat, szolgálóleányokat írtak össze, de inast vagy mesterlegényt nem. 1757-ben ez utóbbiak is szerepelnek. 1771-ből csak a nevek alapján valószínűsíthetjük a szolgák és legények jelenlétét a háztartásokban.

A lélekösszeírásokból rendszeresen nagyobb számban hiányoznak csecsemők és kisgyermek. Ha a gyerekeket kor szerint vizsgáljuk, ez egyértelmű az 1746. évi összeírásnál. A 2–4 éves korosztályok 92–106 fős évjárataival szemben 12 egyéves fiú és leány került be a névsorba, egy év alatt pedig egyetlen egy sem. Durván 200-ra becsülhetjük a kimaradt gyerekek számát. 1757. évben egyévesnek három gyerek van feltüntetve, viszont a többi kor igen egyenlőtlen eloszlású (például a négyévesek 118-an vannak, az ötévesek 83-an, a többiek általában 30–40 főt számlálnak, de kilencéves vagy tizenegyéves alig található. Ez a korösszetétel nehezen értelmezhető, de a gyerekek kimaradását itt is valószínűsíthetjük⁴¹.

1771-ben viszont az egy éven aluli gyerekek is fel vannak véve a jegyzékbe, s korösszetételük rendszeres hibát nem mutat. A gyerekszám tehát 1771-ben megbecsülhető. Jelentős részben a gyerekek magasabb száma okozza, hogy ekkor egy fővel nagyobb az átlagos háztartásnagyság, ez a korábbi összeírások jelentős hiányait valószínűsíti⁴².

Végeredményben az 1740-es évek lélekösszeírásainak nem sikerült a teljes népességet számba venniük, számos háztartás maradhatott ki, s a bennük élő gyerekek és idegenek egy

³⁸Az azonosítás 4 esetben lehetetlen (pl. Kereszturi zsellérje név).

³⁹Az 1747–1751 közötti adójegyzékek alapján az éves mozgás: új adózó 35 1748-ban, 1749-ben 46, 1750-ben 37, 1751-ben 45. Vagyis a 90 háztartásfő felét magyarázhatja az, hogy új adózó.

⁴⁰A takszát fizetők közt sok a mesterségnév, az N.N. zsellérje típusú megnevezés, valamint a leánykori név. Ezek beazonosítása nehéz. Pl. Gerencsér György veje 1748–1758 között adózik, az anyakönyvvel összevetve tudtuk azonosítani Benedek Györggyel, aki 1748-ban vette feleségül Mázas (máskor Gerencsér) Katalint. Apósa halála után már Benedek Györgyként írták össze.

⁴¹A megbízhatatlan koradatokra l. Függelék, a gyerekszám átlaga 1757-ben is az 1740-es évek összeírásaihoz hasonlóan alacsony, kisebb mint 1771-ben.

⁴²A pontos számbavételt nehezíti, hogy 1771-ben nem ismerjük a háztartáson belüli kapcsolatokat. A 14 éves és idősebb gyerekkorú összeírtak egy jelentős része nem saját szülei háztartásában él, valószínűleg szolgaként. De sajnos igen gyakran nem tudjuk a nevelt vagy mostoha gyermeket az esetleges szolgáltól elválasztani.

része sem került összeírásra. 1771-ben viszont a szőlőhegyi népességet leszámítva megközelítőleg teljesnek ítélni a népesség számbavétele⁴³.

Külön kérdés az 1757. évi lélekösszeírás, ahol a kétféle létszámadat okoz problémát⁴⁴. A részletes névsor alapján 1757-ben is elsősorban teljes háztartások és a gyerekek kimaradása bizonyítható, az egyéb népesség (szolgarendűek, legények stb.) esetében viszont pontosabbnak ítélni⁴⁵.

Az 1770-es években az állam és az egyház együttműködésével készültek a már "modernnek" tekinthető demográfiai célú népességösszeírások. Zala megyéből az 1783-as összefoglaló maradt fenn. Eszerint 3354 fő élt ekkor a két Keszthelyen. A nem zsidó lakosság nagysága közel azonos azzal, amit az 1771. évi részletes számlálás mutatott ki. A népesség stagnálása más adatok alapján is könnyen elfogadható, de az egy-két évvel későbbi népszámlálástól való mintegy ezer fős eltérés kevésbé.

A Veszprémi Püspökség levéltárában maradt fenn két 1778-ra datálható népességi adat. Az egyik szerint Keszthelyen 3161 katolikus lélek volt található, a másik szerint 3350. Valószínűleg a korabeli egyházlátogatások során megadott adatok, amelyek az 1771. és 1783. évi egyházi lélekszám adatokhoz esnek közel⁴⁶.

1785-ben *II. József* a plébániák rendezéséhez készített rendszeres, kérdőíven alapuló felmérést. A keszthelyi plébánia kimutatása 1785. december 13-án kelt, s 3617 katolikus lakost mutat ki. Ehhez még hozzá kell adnunk a Vonyarc praediumban élő 105 (18 házban), Fenék praediumban 27 (4 házban), a diási promontoriumban 28 (7 ház), valamint a város határában fekvő négy malomban élő 27 katolikus személyt, valamint a kallómalom 8 lakóját. A teljes katolikus népesség tehát 3812. Ez a népességszám jóval nagyobb a korábbi egyházi összeírások vagy az egyház segítségével készült lélekösszeírások adatainál, de az ugyanebben az évben készült népszámlálásénál még mindig kisebb⁴⁷.

⁴³A születések számához és a későbbi népszámlálási népességhez viszonyítva még mindig több száz személy "hiányzik", ennek magyarázatát hipotetikusan egy elvándorlási hullámmal kíséreljük magyarázni. Vö. Az 1770. és 1771. évi generalis conscriptio c. fejezettel.

⁴⁴Az 1757. nem részletezett adat szerint 72 izraelita, 4 görög, 2228 gyónóképes és összesen 3296 katolikus élt Keszthelyen. Veszprémi Püspökség Levéltára Acta et fragmenta canonicae visitationis Fasc. 1./17.

⁴⁵A Függelék részletesebben elemzi ezt. Rendszeressége ellenére a teljes népesség egy része, több mint száz háztartás valahol elveszett ebben a lélekösszeírásban. Az anyakönyvvel és az adóösszeírásokkal való összevetés pedig még jobban megkérdőjelezi az 1757. évi conscriptio animarum megbízhatóságát.

⁴⁶Veszprémi Püspökség Levéltára. Canonicae visitationes A 8/14 Keszthely 191. és egy keltezetlen feljegyzés u.o. Acta et fragmenta canonicae visitationis Fasc. 3./2. Az utóbbi egy 1778-as keltezésű csomóban található.

⁴⁷A plébániák rendezése során keletkezett összeírásokat eddig alig használta történetírásunk, ezért történetük is feldolgozatlan és kritikai elemzésük is elmaradt mindmáig. Legújabbban a KSH Könyvtár által kiadott történeti helységnévtár-sorozat használta (elsősorban a statisztika által "külterületi" házak és népesség szempontjából fontos számokra). Vö. pl. FEJÉR megye, 1987. Az összeírások több helyen fennmaradtak (Helytartótanács Levéltár, megyei levéltárak). A Zala megyei plébániák adatait a Zala Megyei Levéltár filmre vett összeírásaiból használtuk. MOL Mikrofilmtár 38197. sz.

Az 1802-es canonica visitatio 4225 katolikus lelket jelzett, az 1816-os pedig már 6009-et⁴⁸. Az 1810-es évektől a püspökségi névtárak népességi adatokat is közölnek⁴⁹. Ezeket feltehetően a plébánosok küldték be, gyakran viszont hosszú ideig változatlanok maradtak egy-egy plébánia adatai. A keszthelyi plébánia 1811-ben 4000 katolikus lelket mutat ki, 1812-ben 4095 katolikus mellett 19 akatolikust, azaz protestánst és 40 zsidót. Az izraelita vallásúak száma igen alacsony, a népességszámok egyébként a korabeli nem nemes népesség adataihoz esnek nagyon közel.

Az 1816. évi püspöki látogatás alkalmával láthatóan felülbírálják az addigi becsléseket, s ennek eredményeképpen 6000 fölé emelkedik a keszthelyi katolikusok száma. 1816-ban Vonyarcot leányegyházként külön tüntetik fel 855 katolikus lélekkel. Ezt az adatot ismétli meg az 1819-ből származó névkönyv, majd az ezt követők tíz évig. 1829-ben a plébános félezerrel megnövelte a város katolikusainak számát, de a korábbinál csak alig valamivel több szőlőhegyi lakost mutatott ki. Ettől kezdve 1840-ig a belső, városi katolikusok létszámát 6500 körüli értékekben adja meg, viszont erőteljesen növeli a szőlőhegyek lakóinak számát. Feltehetőleg a plébános érzekelte a szőlőhegyek állandó népességének növekedését, de nem vette számításba, hogy ezzel párhuzamosan csökkent a bennlakók száma. Az 1838-as schematismus már 9265 katolikust tüntet fel. 1840-ben a névkönyv revideálja ezt a magas népességszámot, 2500 fővel csökkentve a városi népességet, közel félszázzal a szőlőhegyit. Ettől kezdve 6323 és 6375 között ingadoznak a most már szinte évenként változó népességi adatok. Az 1816. évi püspöki látogatás alkalmával megállapított népesség 1829-ig változatlan marad. A növekedés a természetes szaporulatnál kisebb (annak kb. kétharmada)⁵⁰. Ezt követően a temetések száma néhány évben meghaladja a születések számát, a népszaporulat egészében minimális, érthetetlennek tűnik tehát a plébános optimista becslése a növekedés mértékéről. A szaporulatot teljes egészében a szőlőhegyre teszi, tehát valószínűleg még mindig a kiköltözés dinamizmusa "csalta" meg. Az 1840-es években a revíziót követően nem változik jelentősen a lélekszám, pedig ekkor a természetes szaporulat nagyobb⁵¹.

A zsidó vallású népességre vonatkozó első adat komolytalan becslésen alapul, az 1819. évi 248 fő megfelel a korabeli nem nemes összeírások adatainak. 1840-ig itt is gyors növekedést mutatnak ki a plébános adatai. 1840-ben a zsidó vallásúak számát is száz fővel csökkenti. Ettől kezdve 460-465 fő marad. Ez a szám azonban alatta marad az 1848-as zsidóösszeírás pontosnak ítélt adatánál, amelyet az 1851. évi népszámlálás is megerősít. Ezek szerint Keszthely zsidó lakossága 1848 nyarán 668, 1850-ben 678 fő. A zsidó vallású népesség esetében az 1830-as éveknek a plébános által jelzett gyors növekedése elfogadható, s az 1840-es évek lassabb fejlődése is illeszkedik például az adóösszeírások adataihoz.

⁴⁸ Az 1802. évi adat a Festetics levéltár iratai között maradt fenn. MOL P 275 Birtokgazdálkodási ir. Rubrica R 22 Fasc. D No. 8. Az 1816. évi püspöki látogatást l. Veszprémi Püspökség Levéltára Canonica Visitaciones A 8/23.

⁴⁹ A schematismusok: SCHEMATISMUS 1816—1848. Az adatokat Sasfi Csaba gyűjtötte ki, ezért itt is köszönetet mondok neki.

⁵⁰ A természetes népszaporulat 932 fő 1817 és 1829 között.

⁵¹ 1830—1839 között mindössze 143, 1847 végéig azonban a következő évtized 485 fős többletet mutat.

Az 1770. és 1771. évi generalis conscriptio

Az 1760-as években a bécsi központi kormányzatban megerősödött a törekvés a Habsburg birodalomba tartozó országok jobb, statisztikai megismerésére, különösen a népesség számbavételére. Az 1760-as évek végén jelentkező drágaság és a rossz termés is indokolta, hogy a szükséges kormányzati lépésekhez információkhoz jusson a bécsi vezetés. Az uralkodó 1769-ben a Helytartótanácsra keresztül a termés és a népesség nagyságát tudakolta a megyéktől⁵². Zala megye 1769-ben nem készítette el a jelentést, az 1770. évi sürgetésre a megyei adóösszeírásához kapcsolva kívánta megtudni a népesség számát és a termés nagyságát⁵³. Az általános összeírás az adóköteles (adózó) felnőtt népesség mellett az adózó háztartások lélekszámát is tudakolta, valamint településenként összegezve a nemesek és a házukban élők számát is bekérte. A termést részletesen gabonanemenként összeírták, s a népesség számbavételéhez hasonlóan részletezés nélkül feltüntették a nemesség és az uradalmak összes termését is. Az összeírás 1770 október-novemberében készült el, s 1771-ben és 1772-ben hasonlóak követték; a lélekszámra vonatkozó kérdés azonban idővel elmaradt⁵⁴.

Az összeírás újdonsága az, hogy az adózó úrbéres népesség mellett gondosan számba vette az "extraserialisokat" is. Ez utóbbiak közé sorolta az utasítás az újnemeseket, zsidókat, cigányokat, árendásokat és az uradalmi alkalmazottakat. Az itt felsorolt csoportok, illetve az itt összeírtak jelentős része korábban és későbbben is kimaradt az adóösszeírásokból. Keszthelyen a 15 zsidó háztartás mellett 22 újnemes (1779-ig szerepelnek az adólajstromokban) és 62 uradalmi alkalmazott, arendator került e csoportba.

Keszthelyen a generalis conscriptio — más megyei összeírásokhoz hasonlóan — jóval kevesebb adózó háztartást tartalmaz, mint az 1766-ból fennmaradt adófizetési lajstrom vagy pedig az 1773. évi dikális adókivetés. 1766-ban 602 mezővárosi lakos fizetett adót, a zsidó közösség maga szedte be adóját és egy összegben fizette be a bírónak, beszámításukkal (ha az 1770. évi háztartásszámot vesszük) az összes adózó háztartás számát 617-re becsülhetjük. Az új rendszerű dikális adózásnál 1773-ban a háztartásszám 619. Az 1766. és 1773. évi adat közvetlenül nem vethető össze a közbülső évekével. 1766-ban az újnemesek még nem fizettek adót, 1773-ban viszont igen⁵⁵. Az árendások rendszeresen szerepelnek a "rendes" adófizetők listáján, az uradalmi alkalmazottak zöme azonban házat és szőlőt nem birtokolván, a mezővárosban adót nem fizetett. (1771-ben polgár város adózásiánál írják össze az uradalom alkalmazottait!) Végeredményben 1770—71-ben alig félezer a városi adóösszeírások megszokott csoportjainak megfeleltethető háztartásszám.

⁵²A termésjelentésekre l. Benda Gyula, 1977., a népességre pedig Fügedi Erik, 1966.

⁵³Az összeírást ismerteti Degré Alajos, 1974. Az összeírás fennmaradt anyaga Zmlt. Összeírások.

⁵⁴Az összeírás részletes, eredeti példányai nagyrészt fennmaradtak, de összesítésük, feldolgozásuk még nem történt meg.

⁵⁵A neonobilis — újnemes megnevezés 1770-ben jelenik meg, majd 1783 után eltűnik, ez a csoport újra kimarad a városi adófizetésből. A megnevezés mögötti pontos tartalom és a megkülönböztetés oka egyelőre nem ismert. Azt sem tudjuk, hogy Zala megyei sajátosság vagy szélesebb körben élt e csoport megkülönböztetése ebben az időszakban. Megjegyezzük, hogy az 1770-es években a kismesek taxát fizettek a megyének.

7. Az összeírt háztartások egybevetése 1766—1773 között

	Adózók	Zsidók	Újnesemek	Egyéb extraserialista	Együtt
1766	602	15*	—	...	617
1770	456	15	22	62	555
1771	444	18	22	9	493
1773	568	18	20	13	619

*Becsült szám.

A közel 25 százalékos kimaradás azonos az 1750. évvel, az adóösszeírások nevenkénti összevetésével megbecsülhetjük, hogy kik maradtak ki. Az 1766-os év adózói közül 366-an 1770-ben is összeírára kerültek, 16-nak pedig az özvegye. 41 név 1773-ban a dikális adólajstromban tűnik fel ismét, további 25 esetben pedig a hátrahagyott házastársé. Ezt a 66 személyt kimaradtnak tekintjük. A halotti anyakönyvben 10—15 olyan felnőttet azonosíthatunk, akik 1770 után, de a dikális időpontja előtt haltak meg és 1766-ban adófizetők voltak, 1770—71-ben azonban nem találjuk nevüket a listán. Ezzel a kimaradtak számát 80 körülre tehetjük, de még mindig jelentős az ismeretlen sorsú háztartások száma. Egyes esetekben az össze nem írt adózók valójában meghúzódnak egy-egy háztartásban⁵⁶. Az egyetlen valószínűsíthető magyarázat az elvándorlás, majd pedig a bevándorlás. 1773-ban például 13 posztos él Keszthelyen, akiket *Festetics Pál* telepített ide 1771—72-ben. Az 1770. évi adóösszeírásban még megtalálható a háztartások között 11 olyan, amely 1771-ben már nem került összeírára, s később sem bukkan fel sem az anyakönyvben, sem az adójegyzékekben. Valószínűleg 1770 végén családostul elhagyták Keszthelyt. A két példa nem bizonyít jelentős vándormozgalmat, csak illusztrálja azt. A migrációt igazolható részletes rekonstrukció előtt csak az úrbéres összeírást megelőző helyi konfliktusra, a "keszthelyi lázadásra"⁵⁷ utalhatunk, ami indokolná, hogy egy rövid időszakon belül megnőtt az elvándorlók száma. Az 1770—71-es évek elvándorlási mélypontként foghatók fel⁵⁸. A születések száma 1768 után négy évig mintegy 10 százalékkal alacsonyabb volt mint előtte és utána. Ezt persze az 1769. évi magas halandóság is okozhatná, de ezt a feltételezést halálozások korösszetétele alapján elvethetjük: a halottak között az 1—4 éves gyerekek száma kétszereződik meg, és az 5—19 éveseké megháromszorozódik; a felnőtteké az átlagos 33-ról 47-re emelkedik. Vagyis a születésszám csökkenését nem indokolja, hogy a halandóság majdnem megkétszereződik (utána viszont két

⁵⁶A megyei összeírásokban 1750-ben és 1770-ben is felismerhető, hogy azokat a háztartásokat, ahol az adókiivetés pl. külön mutatja ki a házastársat az özvegy anyja mellett, összevontan tünteti fel. Ezek 1771-ben a lélekösszeírásban is azonos háztartásban találhatók meg.

⁵⁷Az úrbérrendezést megelőzően az esküdtek választása körül robbant ki a város és a *Festeticsek* közti ellentét. Az eseményeket összefoglalja *Vörös Károly*, 1752.

⁵⁸1766—1770, illetve 1766—1773 között az adófizetők mobilitása nagyobb, mint az 1750-es vagy 1770-es években hasonló időközben.

évig a halálozás is jelentősen átlag alatt marad). Talán nem tűnik alaptalan feltevésnek 1770 körül egy kisebb elvándorlási hullámnak tulajdonítani a népességszám visszaesését.

Az 1785. évi népszámlálás

A megelőző forráskritikai elemzések arra a következtetésre juttatnak, hogy az egyházi és megyei "népszámlálási" törekvések tulajdonképpen egy kisvárost tekintve kudarcot vallottak. Így a történész szemében még jobban felértékelődnek az első állami népszámlálás, a József-kori összeírás megbízhatóbb adatai. Zala megyéből az 1785. évi összesítés ismert⁵⁹. Az általunk vizsgált településeken a jogi népesség száma 4050, a tényleges népesség pedig 4208. Keszthelyen az összeírók külön vették fel a mezővárost és a falut, valamint Vonyarc praediumot és Fenékpusztát. A népesség jóval nagyobb mint a mintegy másfél évtizeddel korábban készült egyházi összeírásban vagy az 1783-as lélekösszeírásban. Mivel sem a népmozgalmi adatok, sem pedig az adóösszeírások nem támasztják alá azt a következtetést, hogy 1771 és 1785 között gyorsan emelkedett volna a Keszthely lakóinak száma, nagyobb beköltözés lett volna, a népszámlálási adatok is megerősítik a korábbi számbavételek hiányosságait.

Először itt jelentkezik a népszámlálási gyakorlatban később is külön kezelt kétfajta népesség — a huzamosabban jelenlevő vagy helyi és a rövidebb ideje vagy átmenetileg a településen tartózkodó — szétválasztása a jogi és a tényleges népesség formájában. A különbség Keszthely esetében elég jelentős. Felmerül a kérdés, hogy a korábbi adatok vajon melyik fogalmat fedik le. Elvileg a szolgák, inasok, legények felsorolásával az egyházi összeírások a tényleges (jelenlevő) népességet tükrözik. Ebben az esetben az alulregisztráció még jelentősebbnek mutatkozik.

Nem világos azonban, hogy a népszámlálás esetében kit tekintettek idegennek. Csak feltételezhetjük, hogy a szolgák, szolgálóleányok, uradalmi cselédek, inasok és legények közül a nem helyi születésűek kerültek e kategóriába. Erre mutat az is, hogy az uradalom egyik majorjában, Fenékpusztán nagy az arányuk (74 "helyi" mellett 33 az idegenek száma), valamint az a tény, hogy a városias településeken mindenhol magasabb az idegenek aránya. Mind a népszámlálási, mind az egyházi számbavételi adatok közül hiányzik a katonaságé. Keszthelyen ekkor már katonai kvártélyház állott, s az anyakönyvi bejegyzések is viszonylag állandó katonai népesség jelenlétéről tanúskodnak. Létszámának megbecslésére csak a katonai beszállásolás adatainak részletes feltárásával tudnánk választ adni⁶⁰.

A népszámlálás keszthelyi adatainak értelmezésénél jó néhány helyi sajátosságra is rá kell mutatni. Elsőként arra kell felhívni a figyelmet, hogy a mezőváros és a falu elválasztása nem azonos az adóösszeírásokban alkalmazott megkülönböztetéssel. A polgárvároshoz tartozó 65

⁵⁹Dányi Dezső—Dávid Zoltán, 1960. 250—271.; Thüring Gusztáv, 1938.; Acsádi György, 1957.; Dányi Dezső, 1960.

⁶⁰A születések között évente egy-két katonatiszt vagy altiszt gyermekét találjuk meg, a temetéseknél valamivel gyakoribb a közlegény, altiszt beírás. A katonaság dislocációjára, a kvártélyházak kiépítésére, azaz a katonaság jelenlétére és a városiasodásban játszott szerepére igen gazdag anyag található a Zala megyei nemesi közgyűlés iratanyagában, a városi elszámolásokban. Ezek feldolgozása megérne egy kisebb vizsgáldást.

házban nem egy olyan személy lakik, aki a mezővárosban fizet adót. (Ők lehetnek a 34 polgárvárosi "polgár", hiszen az adójegyzékből tudjuk, hogy iparosok a falusi adózók között nem voltak.) Az adójegyzékek alapján 30—34-re tehető a polgárvárosi adózó háztartások száma, a népszámlálás szerint viszont 88-ra. A jelentős eltérés abból fakad, hogy a falu jogállású Keszthely két utcájából az egyiket jelentős részben mezővárosi polgárok lakták. A két település megkülönböztetése tehát forrásaink tanúsága szerint változó⁶¹.

A városban kimutatott 783 házat átlag csak 4,6 jelenlevő személy lakja (ez az átlag a polgárvárosi részen 5,9). Ennek oka az, hogy a házak közt az önállóan fel nem tüntetett szőlőhegyek lakásra alkalmas épületeit is összeírták. A fennmaradt kataszteri összeírásból tudjuk, hogy a belső részeken a hákszámolás 639-ig terjedt, majd pedig az új épületeknek 783 feletti számot adtak⁶². Így egyértelműen megállapítható, hogy a mezőváros belső részein 639 ház állott a népszámlálás kezdetén, a szőlőhegyeken pedig 144 épület kapott számot. Nem tudjuk azonban szétválasztani a városban lakó és a szőlőkbe kiköltözött népességet⁶³. 1785-ben mindössze 34 szőlőhegyi adózó háztartást találunk a dikában, azaz a mezővárosiak 5 százalékát. A keresztelési anyakönyvben 1786-tól 1788-ig évente 10—11 kinti születést tüntetnek fel (Függelék VIII. tábla), ez is mintegy 5 százaléka az újszülötteknek. A leginkább lakott Vonyarc, ahol a születések száma 6—7. Mellette Gyenes és Diás említődik.

Vonyarc 72 lakóépületére 38 háztartás, azaz egy háztartásra 3,3 személy jut. Ha a 131 vonyarci lakosra hat születés esik, akkor a teljes kintélő népesség alig becsülhető többre 200-nál, mintegy 60 háztartásnál⁶⁴. A mezővárosi népességet így durván 3500-ra becsülhetjük, egy házra pedig 5,5 személy jut.

További feladat a népszámlálás társadalmi-foglalkozási csoportjainak értelmezése. A 27 pap a ferences rend feloszlatása előtti állapotot tükrözi. A kimutatott 183 nemes férfi adatát egyrészt a taxafizetők névjegyzéke, másrészt pedig egy 1790. évi nemesi összeírás segítségével ellenőrizhetjük. Ez utóbbi az első, leszármazást is feltüntető nemesi kataszter Keszthelyen. Csak 90 nemes férfit (kiskorúakat is beleértve) tüntet fel. Ezzel szemben a taksafizető háztartások, illetve családfők száma 80 körül mozog (családokként egy fiút számolva 160 férfi). A népszámlálás nemes férfiainak száma a taksafizetőkhez viszonyítva azonos nagyságrendű, a lajstromhoz képest magas. Egyértelmű, hogy a polgárvárosi telkesek kerültek a paraszt rovatba, a háztulajdonosokat, mesterembereket pedig polgárként írták össze. A zsellér és egyéb csoport tartalma a társadalomtörténet szempontjából nem igen értelmezhető.

⁶¹A két településrész szétválasztása a nem nemes összeírásoknál 1820 és 1821 között megváltozik, a polgárvárosi házak, háztartások és népesség csökkentése azt mutatja, hogy 1821—1822-ben a mezővárosnál írták össze az oda adózókat. Vö. A nem nemes összeírások c. fejezettel.

⁶²A kataszter részletes adatai MOL P 275 Festetics cs. Birtokigazgatási iratok. A II. József-kori kataszter községi iratai.

⁶³Az adójegyzékek 1819-ig nem jelzik szőlőhegyi adózóknál, hogy melyik promontoriumon élnek.

⁶⁴A születési aránnyal (5%) számolva 210 főt kapunk. A 60 háztartás és az adójegyzék 35 neve közötti ellentmondást azzal magyarázhatjuk, hogy sok fiú vagy szőlőtulajdonos a városban más házában lakó zsellérként került be az adó összeírásba, pedig valójában már kinn élt a szőlőben. Az ideiglenesen kinnlakókról nincsenek adataink.

A nem nemes összeírások 1804—1822

II. József halála után a nemesség ellenállása meghozta gyümölcsét, más reformokkal együtt az összeírási rendszer (népesség, kataszter stb.) is eltűnt, de az országgyűlés a katonai és közigazgatási szempontból szükséges népszámlálás tervét 1790-ben végleg nem vetette el, hanem a rendszeres bizottságokra terhelte annak kidolgozását. Végül az 1802. II. tc. rendelte el a magyarországi népesség számbavételét, elsősorban katonai célból, a nemesek és papok kihagyásával. A nem nemes népesség új típusú összeírását Magyarországon először 1804—05-ben végezték el. 1808 után a Helytartótanács évről évre megkövetelte a conscriptió rendszeres felfrissítését vagy az újbóli számbavételt. Az első országos áttekintés ennek alapján csak 1816-ban készülhetett el⁶⁵. Az 1805. évi összeírás és a későbbi conscriptiók Zala megyei történetét nem ismerjük, a megyei levéltárban a szántói járásban öt év községi részletességű összesítései maradtak fenn: 1805, 1818, 1820, 1821, 1822⁶⁶.

1805-ben a szőlőhegyeket még a mezővárossal együtt írták össze, 1818-tól már külön, ez arra enged következtetni, hogy 1804 és 1818 között új felvétel is történt⁶⁷. 1818 és 1820 között alig változnak a számok, hasonlóan közel azonosak az 1821. és 1822. évi számadatok is. 1820 és 1821 között jelentős a változás, itt is feltételezhetjük, hogy új számbavétel történt.

Ha elfogadjuk, hogy 1805-ben 4000 nem nemes személy élt Keszthelyen, az azt jelenti, hogy a vizsgált települések lakossága az 1785 utáni két évtizedben alig száz fővel gyarapodott (1785-ben a nem nemes népességet 3900-ra becsülhetjük). Ezt azonban a népmozgalmi adatok megkérdőjelezzik. Az 1780-as évek végének népességfogyása után egy jó évtizedig pozitív népszaporodás mérlege, 1803, majd 1805 és 1806 hoz újabb, jelentős negatív szaporulatot eredményező halandósági válságot. A húsz éves intervallumban azonban így is marad a születési többlet (200 körül), s az 1790-es, illetve az 1800-as évtizedben átlag 200—400 gyerekekkel több született mint József császár uralkodása idején⁶⁸. Jelentős elvándorlásról nem tudunk, sőt biztos, hogy az uradalmi alkalmazottak száma már ekkor is növekedhetett (pl.

⁶⁵ Az összeírások történetét feldolgozta *Thirring Gusztáv*, 1903.

⁶⁶ *Lelőhelyük: Zmlt. Összeírások. Néppösszeírások.*

⁶⁷ Ezt megerősíti *Thirring Gusztáv*, 1903. 644. Zala megye 1812-ben az 1804. évi összeírás javítása helyett a megismétlést tartja kivihetőbbnek.

⁶⁸ A keszthelyi népmozgalom 1780—1809 között:

	Születés	Halál	Növekedés v. fogyás
1780—1789	1880	2006	-126
1790—1799	2113	1756	361
1800—1809	2219	2254	-35

Az 1788—89. évi fogyás után 1803-ig egyedül 1797-ben haladja meg 75 fővel a halálozások száma a születéseket. Függelék I. tábla.

a Georgicon létrehozásával)⁶⁹. Az adófizetők számának nem túl jelentős 7 százalékos emelkedése is meghaladja a nem nemes népesség 3 százalékos kimutatott növekedését. (Vö. II. tábla.)

1804 és 1818 között viszont a conscriptio ignobilium szerint jelentősen emelkedett Keszthely nemtelen lakosainak száma. A természetes népszaporulat ezt nem magyarázza, az a korábbinál kisebb. Bevándorlás viszont növelhette a népességet (erre enged következtetni a születések számának folyamatos emelkedése is)⁷⁰. Egészében nehéz beilleszteni a nem nemes összeírás eredményeit a más adatokkal felrajzolt népesedési trendbe, ami felveti a számlálás pontosságának kérdését. Ezt csak igen közvetve tudjuk vizsgálni.

A nem-nemes összeírások a házaknál is csak a nemtelenek tulajdonában lévő házakat írták össze. Az adójegyzékekben 1804-ben a mezővárosban 489 (1805-ben 484), polgárvárosban 23 (22) ház után fizettek adót. A belső részeken tehát 512 (506) volt a nem nemesek kezén, viszont a szőlőhegyi házak nem adóztak, de 37–40 szőlőhegyi lakost regisztráltak ekkoriban. A nem nemesi összeírás 628 házából tehát 116 valójában lakott szőlőhegyi épület lehetett (a szőlőhegyeken a házak és háztartások száma szinte mindig megegyezik, ami arra enged következtetni, hogy csak a lakott házakat írták össze). Ez az adójegyzékben felsorolt szőlőhegyi lakosok háromszorosa. 1818-ban 183 szőlőhegyi házzal 56 kinti adózót találunk, tehát maradt az egy a háromhoz arány. Ennek alapján a nem nemesi tulajdonban lévő házak számát 1805-re elfogadhatónak ítéljük. Az ezt követő csökkenést egyrészt a földesúri kisajátítás magyarázza, másrészt az 1817. évi tűzvész⁷¹.

A népesség esetében a férfi-női arány készlet megfontolásra. Valamennyi korábbi és későbbi adat szerint nőtöbbség jellemző Keszthelyre, a nem nemes összeírás viszont férfítöbbséget mutat ki. Ebből a nők rosszabb számbavételére is következtethetünk, ami a katonai célú összeírás esetében nem is valószínűtlen.

Jelezni kell a polgárvaros-mezőváros megkülönböztetésében feltételezhető változást 1821-ben, valamint Tomaj esetében némi bizonytalanságot. Tomajt 1818-ban Cserszeggel együtt nevezik meg, majd 1820-ban önállóan, 1821–22-ben pedig nem bukkan fel a neve. Az adatsor elemzése alapján két feltevés kockáztható meg: 1. 1820-ban kettős számbavétel történt; 2. Tomaj más években kimaradt. A hiba nem okoz jelentős változást.

A férfiak társadalmi állásánál a polgár fogalma a József-kori népszámláláshoz képest megváltozott, egyértelműen csak az iparosokat sorolták közéjük (a háztulajdonosokat nem). Az 1805-ös 88 iparos az adóösszeírás 160–180 iparűzőjéhez képest nagyon alacsony, az 1818-es másfélszáz is alatta marad az adózó iparosnépesség számának. Ezt követően viszont az adólajstrom által kimutatott iparosság lesz kisebb. A nemesek szolgálói rovatban az erőteljes gyarapodás megfelel az uradalmi konvenciók lajstromokban látható növekedésnek⁷².

⁶⁹1787 és 1807 között durván megkétszereződött a konvenciók alkalmazottak száma. L. Benda Gyula, 1997. A létszám-adatok MOL Festetics cs. It. P 274 Birtokgazdálkodási iratok. Konvenciók jegyzékek.

⁷⁰1810–1819 között 175 a születések többlete, a születések átlagos száma pedig 234-re emelkedik (12-vel több). Az adózók száma pedig alig növekszik. Egyedül az uradalmi alkalmazottak száma emelkedik tovább.

⁷¹A kisajátításra I. a becsület MOL P 275 IV. 2/d és a dikális összeírásokat, az 1817. évi tűzvészben a város keleti részén mintegy 130 ház égett el vö. Boncz József, 1896. 137. és Fazekas Csaba, 1994. 108.

⁷²A keszthelyi uradalmi alkalmazottak: MOL Festetics cs. P 274 Birtokgazdálkodási ir. Konvenciók fizetési lajstromok.

A nem nemes összeírások talán legkevésbé ismert és felhasznált népesedési forrásunk, Keszthely kapcsán is csak kérdőjeleket tudunk felrajzolni. A születések száma és az adózó háztartások száma alapján jelentős alulszámlálást kell feltételeznünk.

Az 1850—51. évi népszámlálás

Keszthelyi társadalomtörténeti kutatásaim pillanatnyi időbeli végpontja 1848—49, jóllehet a polgári forradalom nem jelent vízváltást sem a társadalomtörténetben, sem a demográfiai folyamatokban. Időhatáromon kívül esik tehát az 1850—1851. évi első "modern" osztrák népszámlálás, amelynek ismerjük Keszthelyen a részletes eredményeit is, s elemzéséről nem mondhatunk le⁷³.

Eszerint 1850-ben a város jogi népessége 3701 fő volt, a vele összeépült polgárvárosé 533. A szőlőhegyeken 2556 kinlakót, tehát összesen 6790 embert írtak össze. Ebből 39 férfi és 1 nő távol volt, viszont 372 férfit és 230 nőt, azaz 602 személyt idegenként vettek számba. A vizsgált területen ily módon a jelenlevő népesség 7352. Idegenekre szinte kizárólag a mezővárosban bukkanunk fel, ahol a férfiak 16 százalékát, a nők 10 százalékát teszik ki. Sem vallásukat, sem a családi állapotukat nem ismerjük.

Egyedi adatok

A 18. század végével kialakuló hazai statisztikai irodalom, főleg pedig a reformkorban divatos leíró statisztika leírásai általában hagyományozódó szövegek, s népességi adataik gyakran csak becslések, vagy pedig az egyházi sematizmusokból, illetve a nem nemes összeírásokból átvett adatok. A fenti megfontolásokból a leíró statisztikai irodalmat rendszeresen nem tekintettük át⁷⁴. Illusztrációként a kor két neves statisztikusa, *Magda Pál* és *Fényes Elek* számaikat ismertetjük. *Magda Pál* 5000 főre becsülte 1817-ben Keszthely lakosságát, ez a nem nemes népesség korabeli számának felfelé kerekített összege lehet⁷⁵. *Fényes Elek* 1836—1839 között megjelent munkájában az 1830. évi veszprémi schematismus adatait közli Keszthelyre (az általunk közölt táblában 1829. évi)⁷⁶. 1849 után kiadott Geographiai szótárában 6500 katolikus, 24 evangélikus és 500 zsidó lakost ad meg⁷⁷. Ez a lélekszám valószínűleg az 1840-es évek nem-nemes összeírásaiból származik. (A páros számok is arra utalnak,

⁷³A házankénti összesítés: Zmlt. IV. 151. A zalai cs. kir. Megyehatóság iratai, b) Megyefőnöki ir. Fennmaradt egy korabeli megyei táblázat, abban némileg eltérő adatokat találunk. Az Országos Kormánylapban 1854-ben közölt számok megegyeznek az általunk közölttel.

⁷⁴*Benda Gyula*, 1974. passim és *Benda Gyula*, 1981.

⁷⁵*Magda Pál*, 1819.

⁷⁶7488 katolikus, 29 evangélikus, 8 református, 319 izraelita. *Fényes Elek*, 1836.

⁷⁷*Fényes Elek*, 1851.

hogy a férfi népesség esetében ismert vallási megoszlás egyszerű megkétszerezésével jöttek létre.)⁷⁸

Az egyedinek nevezett adatközlések közül viszont mindenképpen meg kell említeni *Ludovicus Nagy (Nagy Lajos)* lexikonját. Jóllehet forrásait, munkamódszerét igazából még ma sem ismerjük, rendszeressége kiemeli a korabeli munkák közül. *Nagy* szerint Keszthely mezővárosnak 904 háza, 6648 katolikus, 26 más keresztény vallású lakosa volt, ezenkívül 256 zsidó lakott a városban, azaz a teljes népesség 6930 fő volt⁷⁹. Adatai minden korabeli számnál magasabbak⁸⁰.

Keszthely népességének változása

Az egyes forrástípusok, a fellelhető adatok számbavétele után megkísérelhetjük a vizsgált másfél évszázad népességváltozásainak leírását. Előjáróban megjegyzendő, hogy a forráskritikai elemzés és rostálás után sem tudjuk adatainkat úgy sorba fűzni, hogy azok ellentmondásmentes idősort adjanak. Leginkább a migráció jobb ismerete okoz problémát. Az anyakönyvi rekonstrukció és a háztartások nyomon követése e téren is megnövelheti ismereteinket, de annak befejeztéig a ki- és bevándorlást illetően meg kell elégednünk feltevésekkel.

A 17. században, Nagykanizsa elfoglalása után erősödött Keszthely végvári szerepe, környéke pedig hódolt vidékké lett. A környék elnéptelenedett településeinek lakói felduzzasztották népességét, a katonaság létszáma is jelentős volt. A 16. században még 2304-re becsült lakosság⁸¹ a 17. század végére a születések száma alapján becsülve körülbelül megkétszereződik, 4000 főre emelkedik. A környéket az 1680-as években még pusztítják a török portyázók, de magát a várost ez valószínűleg nem érinti⁸². A keszthelyi katonák részt vesznek török ellenes csetepatékban (Kanizsa még török kézen van). A kuruc időkben kivesszik részüket a harcokból. A város lakossága — az anyakönyvi feljegyzések és későbbi tanúvallomások szerint — 1707 tavaszán és 1709 őszén a Kis-Balaton szigetei közé kénytelen menekülni a rácok és a németek elől⁸³. Népessége valamit csökken (kisebb a születések száma), de igazi

⁷⁸*Fényes Elek* ezt a módszert alkalmazta más megyéknél is. Vö. *Benda Gyula*, 1981.

⁷⁹*Nagy Ludovicus*, 1828. L. *Nagyra I. B. Lukács Ágnes*, 1978.

⁸⁰*L. Nagy* adatai általában magasabbak annál, amit az 1785. és 1751. évi népszámlálás között becsülhető egyenesvonalú trend alapján számíthatunk az 1820-as évek második felére.

⁸¹*Eszes László*, 1984.

⁸²A falvak rövid történetét l. *ZALA* megye, 1991.

⁸³A plébános feljegyzései, valamint Zala megye közgyűlésének nemességigazolási iratainak tanúvallomásai között (Zmlt Zala Vármegye Közgyűlésének Iratai IV. 1/ e *Investigationes nobilium*) és a Bűnügyi tanúkihallgatások állagban (Zmlt Zala Vármegye Közgyűlésének Iratai IV. 1/aa *Inquisitiones magistratuales*).

katasztrófát a pestis jelent. A plébános szerint 1710-ben 2000 halottat temettek⁸⁴. Ez azt jelentené, hogy a pusztulás ötven százalékosra becsülhető. Ez bizonyára túlzó feltevés, de a katasztrófa rendkívüli nagyságát az jelzi, hogy a születések számának visszaesése közel egyharmados.

A pestist követő mintegy három évtized történetét egyelőre alig ismerjük. A város földesúraival csatázik, többször is a tömeges elvándorlás veszélye fenyegeti⁸⁵. Bár a pestishez hasonlítható demográfiai katasztrófa nem rajzolódik ki, valószínűleg periodikus válságok minimálisra csökkentik a természetes népszaporulatot⁸⁶. A népességszám alig növekedik, gyakorlatilag stagnál.

Az 1740-es évektől közel három évtizeden át gyorsan nő a lakosságszám. 1745—46-ban 3000 körül lehetett, 1771-ig 3800-ra emelkedhetett, 1785-ben 4200. A növekedés mögött egyrészt a bevándorlás áll: nagy számban telepednek meg iparosok, köztük sok német. A bevándorlást, amely a közösségen belül konfliktust okoz, a földesúr ösztönzi⁸⁷. 1770 körül kisebb elvándorlási hullám feltételezhető. A demográfiai mutatók ezt követően közel két évtizedes visszaesést és zavart jeleznek. A nyolcvanas években a negatív természetes szaporulatot a továbbra is érezhető bevándorlás ellensúlyozza. A mérleg nyelve a minimális szaporodás felé billenhetett.

Az 1790 utáni évtizedben mutatóink mozgása nem egyértelmű: az adózó háztartások száma még alig nő, a nem nemes összeírás is csak gyenge szaporodást mutat, de a demográfiai indexek gyors emelkedést jeleznek; kisebb mértékben ugyan, de ez áll a 19. század első két évtizedére is. A természetes szaporulatot a rossz termést hozó évek halandósága erőteljesen visszaveti, de a város népessége más jelek szerint tovább növekszik. Az egykorú egyházi becslésekből és a nem-nemes összeírásokból is ez olvasható ki.

Az 1820-as évek demográfiai mutatói a katolikus népességnél tetőpontot jeleznek: a katolikus keresztelesek száma folyamatosan nő, a házasságkötések száma az előző évtized jelentős visszaesése után megint emelkedik⁸⁸, azaz *Nagy Lajos* 6920 fős adata az 1820-as évek közepére talán nem is olyan erősen túlbecsült. A város népességnövekedésének dinamikája az 1816—17. évi válságig egyértelműen egybeesik Keszthely kézműiparának, az uradalom mezőgazdaságának konjunkturális fellendülésével, a *Festetics György* által létrehozott iskola-város és kulturális központ virágzásával. Viszont a gazdasági adatok 1817 után válságot jeleznek: erre utal a csődök növekvő száma, az iparosok és kereskedők létszámának visszae-

⁸⁴ A plébános feljegyzése az 1710. évi keresztelesek végén.

⁸⁵ Valamennyi eddigi Keszthely történet az 1710-es években jelentős elvándorlásról ír, de ezt meg sem kísérik bizonyítani.

⁸⁶ A korösszetétel elemzésénél az 1735—1736. évre valószínűsíteni próbálunk egy ilyen halálozási krízist: a születések visszaesnek, ami a felnőtt népességet is érintő magas halandóságra enged következtetni, a válság hatását őrizte meg a az emlékezet az 1740-es évek közepére a korfa hiányzó évjáraiban. Vö. A népesség korösszetétele c. fejezettel.

⁸⁷ *Festetics Kristóf* az 1750-es években németül tudó papot kér Keszthelyre. A bevándorlás ösztönzésére l. különösen *Szabó Dezső*, 1928. 112—114.

⁸⁸ A házasságok száma Keszthelyen: 1750—59: 359; 1760—69: 390; 1770—79: 457; 1780—89: 452; 1790—99: 451; 1800—09: 553; 1810—19: 448; 1720—29: 531; 1830—39: 552; 1840—49: 646.

sése, a konfliktusok felerősödése a földesúr és a keszthelyiek között⁸⁹. Eközben a népesség még feltételezhetően növekszik. A szőlőhegyek betelepülésének tendenciáját vizsgálva a későbbi elemzésünkbe ezen időszakra tesszük a legerősebb népesséگیáramlást. Talán ez magyarázza a népességi dinamika és a gazdasági konjunktúra közti ellentmondást.

Nehéz eligazodni az 1820 utáni évek változásait illetően is. A kortársak a zsidó lakosság gyors növekedéséről tudósítanak, amely bevándorlásból és természetes szaporulatból egyaránt származik. E folyamatot nehéz pontosan datálni. Az adóösszeírások szerint 1830 és 1845 között igen dinamikus a zsidó adófizetők számának emelkedése⁹⁰. Viszont az izraelita anyakönyv és az 1848. évi zsidóösszeírás alapján nem lehet ezekben az években erős bevándorlást feltételezni. A zsidó népesség magas termékenységi és kedvezőbb gyerekehalandósági viszonyai jelentős természetes szaporulatot eredményezhettek⁹¹. A katolikusok születésszáma az 1830-as évek járványai következtében visszaesik, majd 1846-ig stagnál, a természetes szaporulat mértéke is csökken. Az adóösszeírások és a hagyatéki leltárak adatainak elemzése a város gyors gazdagodására, az iparos és kereskedő csoportok megerősödésére enged következtetni. Keszthely ekkor válik egyértelműen lokális gazdasági és közigazgatási központtá, 1846-ban a *Festeticsekkel* kötött örökös szerződés életbelépésével lényeges szabadságot szerez⁹². Felvirágzását belső átrétegződés, vándormozgalom kíséri, a népességnövekedés dinamikája lelassul, a város élete belső konfliktusokkal terhes⁹³.

A vizsgált periódust 1848 viharai zárják. 1848–49 természetes népmozgalma negatív előjelű, azaz a temetések száma meghaladta a kereszteléseket. 1848-ban a fogyás jelentéktelen, de 1849-ben a kolerajárvány jelentősen, 215 fővel csökkentette a népességet. A forradalmat követően elvándorlás is apaszthatta a lakosság számát (pl. a diákság, politikai menekültek, elesett, az osztrák hadseregbe besorozott honvédek). 1850-ben a népszámlálás 7129 főt írt össze, ezért 1848 elején bátran 7500 főre becsülhetjük Keszthely lakosságszámát.

A népesség változása — mialatt a város lakosság száma alig kettőződött meg — jelentős hullámmozgásokkal írható le. A hullámozgás egy részét demográfiai és gazdasági-társadalmi jelenségek együttesen okozzák, más részüket a két tényező együttes elkülönülten idézi elő. A hosszabb hullámhegyek-völgyek mellett a demográfiai válságok, a politikai-gazdasági esemé-

⁸⁹A korszak helyi gazdasági viszonyaira l. *Benda, Gyula—Komlos, John*, 1990.; *Csité András*, 1996.

⁹⁰A zsidó adófizetők száma: 1827: 31; 1836: 54; 1844: 72; 1845: 82; 1846: 81; 1847: 79. A Dunántúli zsidó vallású népesség a reformkorban beköltözik a mezővárosokba. Somogy megyére l. *Nagy Pál* előadását a Hajnal István Kör 1993. évi társadalomtörténeti konferenciáján. In: *Kőfallal, palánkkal* Debrecen, 1996. (megjelenés alatt). Országosan foglalkozik a jelenséggel: *Hidas Péter*, 1992. A keszthelyi zsidó lakosság történetére l. *Czoma Zsófia*, 1992.

⁹¹Az 1848. évi országos zsidóösszeírás adatai alapján. Lelőhelye: Zmlt. IV. 102. Zala Vármegye Bizottmányának iratai 1848—1849. c) Zsidóság összeírása 1848. L. még *Czoma Zsófia*, 1992.

⁹²*Benda Gyula*, 1989.; *Benda Gyula*, 1994. és *Csité András*, 1993.; *Csité András*, 1966.

⁹³A feszültség a zsidóság és a szőlőhegyi "szegénység" között erős, de a városon belül is felerősödik a konkurenciaharc. 1848-ban a zsidó ellenes megmozdulásoktól való félelem miatt katonaságot rendelnek ki Keszthelyre. Az iparosok közti ellentétek a zsidó céhalakulás körül válnak láthatóvá.

nyek kisebb visszaeséseket vagy fellendüléseket is hoznak. Ezekre csak néhány példát tudunk felmutatni, teljes rekonstrukciójukhoz további részletkutatásokra van szükség.

Ha a felrajzolt évszázados trend mellé állítjuk megbízhatóbb népességi adatainkat, akkor a 18. században a magasabb születési arány (kisebb össznépeesség), a *L. Nagy* és a reformkori magasabb népességszámok esetében pedig az alacsonyabb születési arány alapján számított lakosságszám tűnik reálisabbnak. Ha a termékenység trendszerű csökkenése beigazolható, akkor az a népesség nem és kor szerinti összetételének módosulásából fakadhat, a házas termékenység csökkenése nem feltételezhető.

Foglalkoznunk kell a Keszthely területén belüli népmozgásokkal is, kiemelve a legfontosabbat, a szőlőkbe való kitelepedést.

A szőlőhegyek betelepülése

Keszthelyt északon és keleten félkaréjban szőlők vették körbe, amelyek a 17. századtól kezdve fokozatosan önálló szőlőhegyekké váltak, majd pedig 1846 végén három községet alkotva (Cserszegtomaj, Gyenesdiás, Vonyarcvashegy) közigazgatásilag is leváltak a mezővárosról. Az 1851. évi népszámlálás adatai szerint itt élt a teljes népesség 37 százaléka. A szőlőhegyi kitelepedés folyamatának időrendje forrásaink alapján nagy vonalakba felrajzolható.

A katolikus keresztelési anyakönyv és más források elszórt adatai alapján bizton állítható, hogy néhány család mindig lakhatott a szőlőkben⁹⁴. Jelenlétüket az adóösszeírások 1770-es évektől regisztrálják, az anyakönyvekben ehhez képest némi késéssel, 1786-tól válik rendszeressé a szőlőhegyi születés jelzése.

Az 1785. évi népszámlálás csak a korábban önálló falu, a 18. század végén praedium jogállású Vonyarc lakosait mutatja ki külön. A nem nemesek összeírása és az egyházi források az 1810-es évek végétől jelzik külön a kinn élő népességet.

Az adóösszeírások az 1770-es években az adózók kis csoportját mutatják ki állandó szőlőhegyi lakosként. A kiköltözés a századfordulót követően válik jelentőssé a dikalajstromok szerint is. 1818 és 1819 között ugrásszerű a növekedés: az első évben 52, a másodikban viszont 204 szőlőhegyi adózó található. Egyértelmű tehát, hogy valamennyi forrás az 1810-es évek végétől jelzi az erőteljes kiköltözést. Ekkor a település lakosságának 20—25 százalék élhetett a szőlőkben, s ez az arány folyamatosan emelkedik az 1840-es évekig. Az anyakönyvi bejegyzések szőlőhegyi lakosként regisztrálnak olyan személyeket is, akik az adólisták szerint bebírók (extraneusok). Ez is nehezíti a pontosabb mérést. Emellett folyamatos a ki-beáramlás.

A belterületi népesség száma a két népszámlálás, 1785 és 1851 között nem változott. Kérdés azonban, hogy az 1810-es évekig mennyire nőhetett a belső népesség, vagy pedig a természetes népszaporulat és a bevándorlás következtében szaporodó népesség folyamatosan kiáramlott a szőlőkbe. A választ nehéz egyértelműen megadni, mivel a szőlőhegyi kinnlakás sokáig ideiglenesnek számított, a kinti épület csupán a városi ház tartozéka volt. A fiatalok kinn éltek, majd megörökölve szüleik házáat, visszaköltöztek stb.

⁹⁴A diási és vonyarci szőlőhegy 17. századi artikulusai 1653-ból keltek, közli: *Pettkó Béla*, 1894. vö. még *Pákay Zsolt—Sági Károly*, 1974.

A belterületen az adózó házak számának csökkenése a kiköltözéssel egy időben gyorsul fel, azaz a belterületi épületek egyre nagyobb arányban kerülnek földesúri tulajdonba (kisajátítás) vagy vásárolják meg gazdatisztek, kisenemesek stb. 1817-ben pedig tűz pusztítja el a város egy részét⁹⁵. Mindezek alapján azt valószínűsíthetjük, hogy a belső részek népessége az 1810-es évekig nőtt, majd pedig hirtelen csökkent. A későbbiekben a beköltöző iparos- és kereskedőelemek viszont mintegy folyamatosan "kiszorítják" a szőlőbirtokosokat.

A kiköltözést a demográfiai nyomással, a gazdasági tényezőkkel (konjunktúra és dekonjunktúra egyaránt növelhette a kiköltözők számát), a katonai terhek növekedésével, a földesúrral kiújult konfliktusokkal magyarázhatjuk, s valószínűleg hozzájárult a tűzvész mint egyedi esemény⁹⁶.

A népesség korösszetétele

A népesség életkor és nemek szerinti összetételére érdekes módon a 18. századból vannak részletes adataink, a későbbiekben a férfi-nő arányt sem mindig ismerjük (egyházi sematizmusok, *Ludovicus Nagy*), és csak a férfiaknál becsülhetünk néhány hozzávetőleges kormegoszlási arányt. A 18. századi lélekösszeírások alapján viszont részletesen rekonstruálható a korstruktúra. A forráskritikai elemzés azonban az 1746. és 1748. évi koradatokat erősen megkérdőjelezte, az 1757. évi pedig teljesen használhatatlannak ítéltető (l. Függelék).

Az 1740-es évek lélekösszeírásaiból megkísérelhetünk néhány következtetést levonni. Mindkét adatsor karakteres jellegzetességgel bír, amelyre nehéz magyarázatot találni. 1746-ban és 1748-ban alig van 8–11 éves gyerek. Tizenegyéves gyerek pedig egyik összeírásban sincs feltüntetve. A korösszetételben mutatkozó hiányzó évek arra engednek következtetni, hogy 1734–35-ben, vagy ezt követően olyan erősségű halandósági krízist élt át a város, hogy az összeíró azt vélhette, négy évjárat szinte teljesen hiányzik a gyerekek közül⁹⁷. Az anyakönyvvel való összevetés (még nem végleges) eredménye is azt mutatja, hogy a gyerekek évjáratái egyenlőtlenek, s az 1730-as években valószínűsíthető a magasabb gyermekhalandóság, a korpíramis behajlása.

⁹⁵ A házakra az 1810-es évekből áll rendelkezésre egy datálatlan összeírás, majd 1826-ból egy újabb. MOL P 275 IV. 2/a Keszthelyi összeírások.

⁹⁶ Az 1817. évi tűzvészre újabban *Fazekas Csaba*, 1995. A szőlőhegyek leválására *Szántó Imre*, 1985. és *Pákay Zsolt—Sági Károly*, 1974.

⁹⁷ A fenti korosztályok érdekes módon 1757-ben is hiányoznak: a huszoneveseknél mutatkoznak hiányzó korévek.

8. A Keszthelyen 1746-ban összeírt gyerekek születési éveik szerint

Születési év	Szám
1745	5
1744	51
1743	48
1742	50
1741	36
1740	35
1739	19
1738	38
1737	27
1736	14
1735	15
1734	16
1733	22
1732	21
1731	23
1730	12

További jellemző a férfiak és nők házassági korának kirajzolódása (megint hangsúlyozom, hogy az összeíró véleménye tükröződik adatainkban!). A tizennyolcévesek esetében a korábbi kiegyensúlyozott férfi-nő arány felborul, 51 fiúra 16 lány jut, majd pedig gyakorlatilag nincsenek gyermek státuszú lányok a családokban. A fiúgyerekek száma 23. életvéükben csökken le radikálisan, 26 éves korukra tűnnek el a családokból.

Az 1757. évi korstruktúrát indokolatlan lenne részletesen elemezni, mivel a Függelékben teljes megbízhatatlanságát igyekezzük bizonyítani. A szolgák és szolgálóleányok esetében azonban ez is felhasználható tendenciák jelzésére. A nőknél szépen elválik a szinte gyereklányként cselédkedő csoport az idősebb, leginkább özvegyasszonyként szolgálatot vállaló rétegtől. Férfiaknál a szolgák zömében huszonévesek.

9. A szolgák, szolgálóleányok és legények, inasok
kora Keszthelyen 1757-ben

Kor	Szolga		Inas és legény
	férfi	nő	
—14	—	2	—
15	3	3	—
16	1	1	—
17	2	3	1
18	4	15	3
19	6	9	2
20	—	—	—
21	1	—	—
22	2	—	—
23	—	—	—
24	—	—	—
25	2	1	2
26	8	2	7
27	7	1	3
28	5	1	4
29	5	1	—
30—39	5	5	12
40—49	1	4	1
50—59	1	3	—
60—	1	3	—
	54	54	35

Az 1771. évi korstruktúra kiegyenlített. Itt már nem lelhető fel a korábbi halandósági válságok torzító hatása. A népesség 16 százaléka négyéves és fiatalabb, a halandóság következtében 19 éves korig csökken az egyes korosztályok létszáma és aránya. A húszéveseknél a tendencia megfordul, itt a fiatal munkaerő bevándorlása miatt kicsit emelkedik az egyes korcsoportok súlya, majd pedig felére csökken, de aztán 55 éves korig változatlan marad. Az egyetlen kivétel a magukat 40 évesnek vallók kiugróan magas száma. A 15—16 éves kortól megnő az aránya azoknak a nőtlen és hajadon fiataloknak, akik nem szüleikkel élnek, hanem más háztartásokban. Valószínűleg szolgaként, esetleg inasként, legényként az iparosoknál. Ezek jelentős része nem keszthelyi születésű, hanem bevándorolt.

A keszthelyi korstruktúrát a hasonló nagyságú városokkal, a közeli Sümeggel és Tapolcával összevetve meglepő azonosságot találunk. A gyerekkorúak és az idősek aránya szinte megegyezik. Két ponton azonban fontos különbséget tapasztalunk. Az egyik eltérés, a legfiatalabb korcsoport eltérő arányai magyarázhatók a keszthelyi és tapolcai pontosabb adatfelvétellel. A másik eltérés viszont — a huszonévesek magasabb aránya — arra enged következtetni, hogy Keszthelyre nagyobb volt a bevándorlás, ott erősebb volt a fiatal munkaerő iránti igény. (Ezt alátámasztja az is, hogy a 20—24 évesek között férfitöbbséget találunk a másutt szinte általános nőttöbbséttel szemben.)

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

10. Keszthely, Tapolca és Sümeg népességének
kor szerinti összetétele 1771-ben

Korcsoport	Keszthely	Tapolca	Sümeg
0— 4 év	15,9	17,2	12,9
5— 9 év	12,7	13,9	13,8
10—14 év	11,6	11,6	12,1
15—19 év	9,7	9,8	11,0
19 és fiatalabb	49,9	52,5	49,8
20—24 év	7,7	7,1	7,5
25—29 év	8,0	6,4	6,6
30—34 év	8,0	6,2	6,8
35—39 év	4,8	4,2	6,6
40—44 év	6,8	6,9	5,4
45—49 év	4,6	4,5	5,5
50—54 év	4,4	4,9	5,7
55—59 év	1,7	2,0	2,2
20—59 év	46,0	42,2	46,3
60—64 év	2,0	2,3	1,8
65—70 év	0,7	0,6	0,8
70 év felett	1,5	2,4	1,3
60 év és idősebb	4,2	5,3	3,9
Népesség	3380	2114	2041
Életkora ismert	3379	2114	1991

1771 után sokáig nincs semmilyen adatunk a korstrukturára⁹⁸. 1805-ben és azt követően a katonai célokat is szolgáló összeírások a nem nemes férfiakat három korcsoporthoz vonták össze, a 19. század első negyedében tehát vizsgálhatjuk e három korcsoporthoz arányát.

11. A férfi népesség korösszetétele 1771—1822

Év	Korcsoport		
	—17	18—40	40—
1771	44,5	34,1	21,4
1805	45,9	25,1	29,0
1818	39,5	36,7	18,8
1820	44,6	36,9	18,5
1821	44,1	36,2	19,7
1822	44,0	36,3	19,7

⁹⁸A József-kori népszámlálás csak a fiúgyermek egy kisebb csoportjának életkorát mutatja ki. Vö. Dányi Dezső—Dávid Zoltán, 1960.

A legfiatalabb férfiak aránya meglehetősen stabilnak mutatkozik. (Az 1818. év lefelé való eltérését az azt megelőző magas gyermekhalandóság magyarázhatja.) Nehezebb értelmezni az 1805. évi hirtelen "öregedést". A tizennyolc-negyvenévesek arányának csökkenését és az idősebbek magasabb arányát a felvétel hibájának is tulajdoníthatjuk, esetleg a rossz besorolásnak (ez 2–3 százalékos eltérést is okozhat). A lényeg azonban a stabilitás, amely mögött feltehetően a demográfiai jelenségek állandóságát feltételezhetjük.

Az 1818–1822 közötti évek adatai lehetővé teszik, hogy a belső városrész lakosságának korösszetételét összehasonlítsuk a szőlőhegyekével. Az idősek aránya megközelítően azonos, a szőlőhegyeken viszont a gyerekkorúak aránya jóval magasabb. Ez igen sajátos korstruktúra, hiszen éppen a munkaképes korúak hiányoznak a szőlőkől. Ezt a várhatónál alacsonyabb arányt a legények, inasok, szolgák — azaz a bevándorolt egyedülálló férfinépesség — teljes hiánya magyarázhatja.

12. A belsővárosi és szőlőhegyi férfinépesség korösszetétele 1818-ban és 1821-ben

	1818			1821		
	—17	18—40	40—	—17	18—40	40—
Belső rész	42,1	38,8	19,1	41,5	37,8	20,7
Szőlőhegy	53,9	28,4	17,7	53,5	30,4	15,1

A férfiak és a nők arányát is nyomon tudjuk követni. Keszthelyen a legtöbb forrástípus nőtöbbletet mutat ki, amely a korabeli városias településekre jellemző⁹⁹. Kivételt képeznek a nem nemes összeírások, ahol férfitöbbletet találunk, valamint a hiányosabb egyházi összeírások.

13. A férfi-női arány Keszthelyen 1745–1850

Év	Férfi	Nő	100 férfira jutó nő
1745	1110	1059	95
1746	1147	1185	103
1748	1029	1096	107
1757	1438	1140	79
1771	1643	1737	106
1783	1698	1656	98
1785	1978	2072	105
1805	2070	2020	98
1818	1630	1608	98
1820	1569	1534	97
1821	1604	1575	98
1822	1678	1580	95
1850	3656	3696	101

⁹⁹Thüring Gusztáv, 1938. és Thüring Gusztáv, 1939. 112—112.

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

A legmegbízhatóbb adatok esetében azt is megvizsgálhatjuk, az egyes korcsoportokban hogyan alakul a férfi-női arány.

14. A 100 férfira jutó nő Keszthelyen 1771-ben

Kor	Férfi	Nő	100 férfira jutó nő
Ismeretlen	1	—	...
0— 4 év	242	294	122
5— 9 év	207	223	108
10—14 év	182	211	116
15—19 év	159	168	106
20—24 év	144	116	81
25—29 év	125	145	116
30—34 év	149	120	81
35—39 év	82	81	99
40—44 év	105	125	119
45—49 év	81	73	90
50—54 év	74	74	100
55—59 év	30	26	87
60—64 év	27	42	156
65—70	9	16	178
70 év felett	26	23	89
Teljes népesség	1643	1737	106

A kisgyermekkori nőtöbblet után fokozatos kiegyenlítődés megy végbe, majd a bevándorlás a férfiak számát jelentősen megemeli a huszonéveseknél. Érdekes az időskori férfitöbblet markáns megjelenése.

Kitekintés

Egyetlen település népességszáma és annak változása nem sokat mond, ha nem vetjük össze más településekkel. Az ország nagytájainak eltérő településstruktúrája miatt az összevetést a Dunántúlra korlátozzuk. Hasonló részletességű és kritikailag elemzett adatok szinte teljesen hiányoznak más, városi településekre, ezért az összevetés csak hozzávetőleges lehet. Elsősorban az 1785. és 1851. évi népszámlálás, valamint *L. Nagy* adatai teszik lehetővé a rendszeres összehasonlítást¹⁰⁰.

1785-ben Keszthely Zala megye második legnagyobb városa (csak Kis- és Nagykanizsa együttes lakossága haladja meg népességét). A töröktől el nem foglalt észak-dunántúli részeken Győr, Székesfehérvár, Esztergom, Pápa és Veszprém népessége jelentősen nagyobb, de

¹⁰⁰ Az összehasonlítást az 1785. évi népszámlálás közreadott községsoros eredményei (*Dányi Dezső—Dávid Zoltán, 1960.*), *Nagy Ludovicus, 1828.* és az 1751. évi népszámlálás alapján készült számítógépes adatbázis tette lehetővé. Az adatbázisra *L. Czoch Gábor—Szabó Gábor—Zsinka László, 1993.*

közvetlenül utána következő szinten helyezkedik el Keszthely. A déli részeken (Tolnában, Somogyban) viszont több népesebb falu, mezőváros található.

1851-re a helyzet alig változik. Keszthely népessége a városi átlagnak megfelelő ütemben nő. Néhány dinamikus települést leszámítva a Dunántúlon 60—70 százalékkal emelkedett a mezővárosok, nagyobb falvak népessége. Ha viszont Keszthelyt csak 1846 utáni közigazgatási területével számoljuk, akkor népessége stagnál és jelentősége csökken.

A népesség változási üteme tehát átlagos, a Keszthelyt körülvevő falvakhoz képest sem túl erőteljes. A közeli két kisváros, Sümeg és Tapolca esetében valamivel lassabb a növekedés.

Az 1785. évi népszámlálást megelőzően 18. század középső harmadában az egyházi lélekösszeírások alapján kísérelhetünk meg korlátozott összevetéseket. Nagy- és Kiskanizsa együttes népessége már ekkor meghaladta Keszthelyét, de viszonylagos helyzete azonosnak ítélnélhető.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy Keszthely a Dunántúlon középvárosként határozható meg, a szabad királyi városok, a fontosabb piacközpontok lakosságszáma jelentősen nagyobb már, de nem emelkedik dinamikusabban. Viszont az oppidumok zömében jóval kevesebben élnek, s ezek népességének változása is lassabb. Keszthely helyzetének valós változását az okozza, hogy a szőlőhegyek leválásával a város dinamikus fejlődése (kézműipar, központi és kulturális funkciók) ellenére megindul lecsúszása a kisvárosok közé.

FÜGGELÉK

a) *Források*

A veszprémi katolikus püspökség területén 1745 és 1771 között több alkalommal készültek a teljes katolikus lakosságot név, családi helyzet stb. szerint felsoroló összeírások. Ezek megtalálhatók a Veszprémi Püspökség Levéltárában őrzött vaskos kötetekben. (A Zala megyei falvak összeírásait *Eördögh Ferenc* publikálta: *Eördögh Ferenc*, 1991.) A status animarum vagy conscriptio animarum néven ismert lélekösszeírások részben a canonica visitatiókhoz kötődtek, részben viszont már az uralkodó azon törekvéséhez, hogy az ország népességét jobban megismerjék.

Keszthelyről a püspöki levéltárban öt lélekösszeírást őriznek. Ezek közül 1746-ból való kettő (az egyiket tévedésből az 1757. évi kötetbe kötötték be). Ezek teljesen megegyeznek, azonos módon a házaspárokat, gyermeiket (életkor megadásával) és a szolgákat sorolják fel. Az özvegyek az egyik esetben feltehetően lakhelyük szerint a házaspárok között bukkannak fel, a másik esetben viszont az összeírás végén következnek egymás után. Ez a különbség azt valószínűsíti, hogy ez utóbbi készült másolatként az elsőről (ez önálló összeírás — csak utólag került egy kolligátumba). Az 1748. évi püspöki látogatás során készült kötetben található harmadik összeírás megadja a háztartásokat (sorszámozva), a neveket, a családi viszonyokat és az életkort. A kötetbe tisztázatként bevezetett névsor láthatóan másolat, ez igazolható is. 1757-ben is teljes lélekösszeírás készült, név, családi illetve háztartási helyzet, életkor feltüntetésével. Itt az összefoglalások 3000 lelket adnak meg, a kötetbe utólag bekötött részletes összeírás azonban csak 2500 nevet sorol fel. A részletezés tehát hiányos, vagy az összefoglaló adat nem számláláson alapul. Végül 1771-ben is összeírták a teljes lakosságot, de ekkor csak egymás után követik a nevek (életkor feltüntetésével, valamint a házak elválasztásával), de az összeírt személyek közötti kapcsolat jellege nincs feltüntetve.

A püspöki levéltárban őrzött összeírásokat az anyakönyv alapján meg eggyel egészíthetjük ki. 1745 végén a keszthelyi plébános (a környékbeli plébániák papjaihoz hasonlóan) bejegyezte az anyakönyvbe a keszthelyi házaspárokat, gyerekeiket és teljes háznépüket. A házaspárok után következnek a gyerekek, külön sorban jönnek a szolgák (servus, famulus, illetve serva megnevezéssel), külön sorba írta az egyedülálló férfiakat és nőket is (caelebs megjelöléssel). Özvegy nőknél a plébános megadta az elhunyt házastárs nevét is. Ez az összeírás volt az alapja az 1748. évi canonica visitatio során ismertetett tisztázatnak. Lényegében teljesen azonos a kettő, a különbség a háztartások elkülönítése és a kor megjelölése. De a másolás során sokat torzult az összeírás: a tipikusan keszthelyi nevek helytelenül íródtak át, a másoló többször elrontotta a sorszámozást (így a háztartások száma az összegzésben helytelen).

Az 1745. évi eredeti anyakönyvi összeírás és az 1748. évi canonica visitatio névsorának összevetése azt mutatja, hogy a különbségek kétféleképpen értékelhetők:

1. A plébános egyes esetekben korrigálhatta a korábbi adatait (pl. a Kákosy, Lipics nemesi családok esetében, akikkel valószínűleg személyes kapcsolatban is állt). Viszont fontos megjegyezni, hogy az 1746 óta vezetett halotti anyakönyvbe bejegyzett felnőtt halottak is bekerültek, illetve bennmaradtak az átmásolt névsorban.
2. A másolás során családok összekeveredtek, gyerekek kerültek át tévesztés miatt egyikből a másikba.

Az esetek egy részében eldönthetetlen, hogy javítás vagy másolási hiba. Mindenesetre a három évvel későbbi másolat nem önálló változat, hanem inkább rontott variáció.

Az összeírások láthatóan utcák, házak szerint készültek, ezt az adóösszeírásokkal való összevetés is igazolja. Nem azonos a sorrend 1745-ben (következőleg 1748-ban) és 1746-ban, jöllehet a két névsor házaspárjai azonosak (1746. év 538 házaspárjából 17 hiányzik 1745-ben, azaz 3 százalékos az eltérés). Jelentősebb az eltérés a gyerekeknél (985 gyerekből 201 nem azonosítható 1745-ben, azaz 20 százalékos). Az 1745. és 1746. évi összeírásnál egyaránt egymást követően megtalálhatók az 1744 telén házasságot kötött személyek és tanúk.

A lélekösszeírás sorszama, házaspár neve, a házasság ideje és a tanúk:

- 94. Vitéz József és Szép Borbála 1744.02.19
- 95. Pacsai Ferenc és Szabó Anna tanúk
- 97. Fejér Tamás és Szűcs Katalin 1744.02.19
- 98. Kereszturi György és Gombor Anna tanúk (103. sz. házaspárnál)
- 101. Penteli György és Gyulai Erzsébet 1744.02.10
- 102. Lakatos Mátyás és Gyöngyös Zsuzsanna tanúk
- 103. Györei István és Sala Anna 1744.02.10
- 106. Csizmazia Mátyás és Dörögdi Judit 1744.01.20
- 108. Kopácsi György és Rohonczy Katalin tanúk
- 110. Sebesi Mihály és Dan Ilona 1744.02.02
- 111. Persovics István és Zebei Éva tanúk
- 112. Nagy Ferenc és Pacsai Katalin 1744.01.20
- 113. Sánta Mihály és Defkovics Katalin tanúk

Arra gyanakodhatnánk, hogy az új házások esetében az anyakönyvet használta a plébános forrásként. A részletes azonosítás a keresztelési anyakönyvvel viszont azt mutatja, hogy inkább fordított volt az eljárás. Az itt feljegyzett házaspárok egyértelműen már korábban is megtalálhatók a kereszteleseknél, gyerekeik születnek. A házassági anyakönyvi bejegyzések keletkeztek utólag, tanúként leggyakrabban a szomszédos ház lakóit bejegyezve. Ez a példa jó adalék a korai anyakönyvezés megbízhatatlanságára.

A legnehezebb forráskritikai kérdés annak eldöntése, hogy az életkor hogyan és mikor került be az újabb, átmásolt összeírásba. Az eredeti anyakönyvi lajstromban a plébános az életkort nem tüntette fel (csak a korjelző gyónásra érett vagy nem — azaz capax-incapax — szócskát). 1748-ban valamennyi felsorolt személy életkorát feljegyzti. Nem tudjuk, mikor írták hozzá az életkort a vizitációs jegyzőkönyvbe átmásolt névsorhoz, azaz az életkor melyik évre (1745-re vagy 1748-ra) vonatkozik. Mivel az 1748-as lajstromban az 1746-tól vezetett halotti anyakönyv szerint már meghalt egyének is benne maradtak, jogos feltételezni azt, hogy a koradat egy korábbi időpontra vonatkozik. Erre következtethetünk a legfiatalabbak, azaz az egy-két évesek jelenlétéből is, miközben az 1745 után született gyerekek nem kerültek bele a névsorba.

További problémát jelez a két, nagyjából azonos időben készült lélekösszeírás koradatainak egybevetése. 1746-ban csak a gyerekek korát tüntették fel, a mindkét listán szereplő, azonosítható személyek esetében azt állapíthatjuk meg, hogy az 1746. és 1748. évi adatok szélsőségesen különböznek.

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

A 10 éves és fiatalabb gyerekek kora 1746-ban és 1748-ban

1748. évi kor	1746. évi kor									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ismeretlen	2	32	38	41	20	9	3	—	—	1
1	—	—	1	2	2	—	—	—	—	—
2	—	2	4	—	1	1	1	—	—	—
3	2	4	3	4	4	—	—	—	—	—
4	1	12	13	12	7	1	2	—	—	—
5	1	10	10	14	9	3	2	1	—	—
6	2	6	12	7	5	1	—	—	—	—
7	—	3	4	2	4	—	—	1	—	1
8	—	—	1	2	2	—	—	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
13	—	3	1	5	3	2	2	—	—	—
14	—	6	2	7	4	1	—	—	—	—
15	—	8	7	6	6	1	—	—	—	—
16	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—
17	—	1	3	3	1	—	—	—	—	—
18	—	1	3	2	1	3	—	1	—	—
19	—	1	1	3	2	2	1	—	—	—
20 és idősebb	1	2	4	4	3	—	1	—	—	—
Összesen	12	94	107	118	74	24	13	4	1	2

Az adateltérések óvatosságra intenek a korösszetételben található azonos tendencia okainak vizsgálatában. Először tisztázni kell, vajon hogyan készült a kort is feltüntető lajstrom. 1746-ban az összeírással egyidőben írták be a gyerekek életkorát, az tehát számbavételként készült. Viszont 1748-ban bizonyíthatóan nem járták be újra a házakat, nem kérdezték ki az embereket, hanem a plébános emlékezetből írhatta be az adatokat. A gyerekek mindig életkor szerinti sorrendben kerültek összeíráásra, előbb a fiúk, aztán a lányok. Ha azt feltételezzük, hogy ezúttal teljesen össze-vissza írták be az életkorokat, akkor a hiányzó nemzedékek jelensége nem magyarázható. Valamilyen okból az összeírók úgy ítélték meg, hogy nincsenek 8—11 éves korú gyerekek. Valószínű, hogy ezen túlmenően igen esetlegesek adatai.

Ha kikeressük az anyakönyvből a születési dátumokat, a korábbi feltételezés a koradatok megbízhatatlanságát illetően bizonyossággá válik.

A gyerekek életkora a születési év és az 1746. évi lélekösszeírás szerint

Születési év	Életkor 1746-ban														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15—
1745	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
1744	1	5	10	9	6	1	2	—	—	—	—	1	7	2	7
1743	—	7	8	10	4	—	1	—	—	—	—	1	2	6	9
1742	1	6	7	11	5	—	1	—	—	—	—	2	4	3	10
1741	1	4	6	6	3	2	—	—	—	—	—	3	1	1	9
1740	1	5	1	5	2	4	—	1	—	—	—	2	3	2	9

Az azonosított gyerekek esetében két tendencia figyelhető meg: *a)* a reális korhoz való közelítés (1744-ben a 3—4 évesek, 1743-ban szintén a 3—4 évesek); *b)* a korstruktúrának megfelelő teljes szóródás. Az alacsony korok esetében durván fele-fele arányt állapíthatunk meg.

Az 1757. évi részletes összeírás esetében az első kérdés az, hogy mi okozza az eltérést az összegzés és a ténylegesen felsorolt személyek létszáma között. Többféle feltételezéssel élhetünk:

1. Összegzési hiba.
2. A település egy része, pl. a polgárvárosi rész vagy egy utca összeírása elveszett, az átmásolás idején kimaradt. Az adójegyzékkel összevetve ilyen szisztematikus hiány nem igazolható.

A problémát megoldani nem tudjuk, csak a ténylegesen összeírtak esetében vizsgálhatjuk meg a kimaradtakat. Feltételezhetjük:

1. A háztartásokon belül a gyerekeket vagy az ott lakó idegeneket nem írták lelkiismeretesen össze. Az anyakönyvi rekonstrukció alapján a gyerekek közül valóban sokan hiányoznak. Az idegenek (szolgák, legények, inasok) esetében hasonló elmaradást nem feltételezhetünk.
2. Nagy számban nem írtak össze egyes háztartásokat. Ez mind az adóösszeírással, mind az anyakönyvvel összevetve igazolható. Az 1758. évi adójegyzék 595 háztartásából 150-nél több hiányzik egy évvel korábban.

Lényegesebb kérdés, hogy a nevek itt is gyakran torzultak, sok az igazolható keresztnév tévesztés, számos háztartás azonosíthatatlan az anyakönyvvel (a feleségek nevei rendre — megmagyarázhatatlanul — eltérnek). A gyerekek felsorolásánál is a keresztnévek elírására következtethetünk abból, hogy az anyakönyvben megtalált és folyamatosan nyomon követhető családoknál is sok gyereket nem tudunk beazonosítani. Mindez valószínűsíti az összeírás megbízhatatlanságát. A szolgák, legények megnevezése miatt azonban értékes lehet elemzése.

Hasonlóan kétségesnek minősíthetjük a koradatokat. A gyerekek adatai érthetetlen módon ingadoznak: sok négyéves, alig van kilencéves; sok tizenkétéves, tizennyolcéves, de szinte üres a 20—24 éves korcsoport. Az anyakönyvvel való összevetés azt mutatja, hogy a feltüntetett koradatok nem hogy pontatlanok, hanem egyszerűen légből kapottak. Ez a felnőtt népesség esetében is igazolható (egyrészt a korábbi és későbbi összeírással való összevetéssel, másrészt a belső arányokkal is).

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

*Az 1753—1756-ban, illetve 1745-ben született
összeírtak kora a lélekösszeírásban 1757-ben*

Életkor 1757-ben	1756	1755	1754	1753	1745
1	—	1	—	—	—
2	1	2	3	2	1
3	1	2	2	3	1
4	2	5	3	5	5
5	4	7	1	2	1
6	—	—	1	2	1
7	—	2	2	1	—
8	—	—	2	1	1
9	2	1	—	1	—
10	1	1	—	—	—
11	—	—	—	—	—
12	6	6	8	3	6
13	—	1	1	1	1
14	—	—	1	1	—
15	2	2	3	4	2
16	1	1	—	—	—
17	—	—	1	—	—
18	1	4	5	4	2
19	1	—	—	—	1
20	—	—	—	—	—
21	—	—	—	—	—
22	—	—	—	—	—
23—	1	—	2	1	—
Összesen	23	35	35	30	22

Az idősebbeknél jól megfigyelhető a kerek évek kiemelkedően nagyobb gyakorisága (ez igen gyakori a 18. századi koradatoknál), de emellett a férj-feleség közti korkülönbség, a házaspár és gyerekei közötti korviszony is azt mutatja, hogy lehetetlen korokat írt be az összeíró. Ezért ezeket az adatokat — a szolgák és legények esetét kivéve — nem is használjuk fel az elemzésben.

1771-ben az összeíró nem tüntette fel a háztartáson belül a háztartásfőhöz vagy egymáshoz való viszonyt (házastárs, gyerek, szolga stb.). Az adóösszeírásokkal és az anyakönyvvel való összevetés itt a korábbiaknál jobb eredményt hoz, de elég jelentős a háztartások kimaradása.

1771-es lélekösszeírás összehasonlítása az anyakönyv keresztelési bejegyzéseivel azt mutatja, hogy a beírt koradatok megbízhatóak. A huszonévesekig rendszeresen kikerestük az anyakönyvből a születés pontos idejét. Ennek alapján felfedezhető a szisztematikus torzulás enyhe tendenciája: a 16 év feletti évjáratoknál a bevallott kor kisebb, mint a születés alapján megállapítható. A korral az eltérés emelkedik és a nőknél erősebb. Ez a tendencia a házassági anyakönyv korai koradatainál is igazolható. Ez azonban alig érinti a korstruktúra jellegét.

BENDA GYULA

b) Táblázatok

I. A keszthelyi természetes népmozgalom 1696–1849

a) Katolikus

Év	Keresztelések	Temetések	Év	Keresztelések	Temetések
1696	190		1740	140	
1697	189		1741	149	
1698	193		1742	164	
1699	190		1743	134	
1700	184		1744	155	
1701	183		1745	160	
1702	181		1746	147	
1703	191		1747	138	169
1704	177		1748	148	106
1705	164		1749	167	53
1706	170		1750	171	83
1707	156		1751	180	84
1708	176		1752	173	114
1709	173		1753	154	88
1710	82		1754	187	191
1711	106		1755	198	98
1712	160		1756	155	107
1713	86		1757	180	183
1714	112		1758	152	177
1715	149		1759	162	143
1716	126		1760	175	105
1717	142		1761	194	67
1718	136		1762	176	91
1719	118		1763	179	109
1720	142		1764	209	88
1721	126		1765	235	79
1722	132		1766	194	118
1723	149		1767	211	116
1724	141		1768	206	106
1725	139		1769	174	186
1726	144		1770	181	88
1727	131		1771	174	95
1728	128		1772	200	164
1729	134		1773	190	126
1730	117		1774	208	109
1731	129		1775	193	152
1732	138		1776	168	174
1733	118		1777	196	96
1734	142		1778	213	159
1735	111		1779	190	203
1736	95				
1737	121				
1738	153				
1739	162				

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

folytatás

Év	Keresztelések	Temetések	Év	Keresztelések	Temetések
1780	212	167	1820	245	147
1781	191	161	1821	253	159
1782	171	190	1822	250	146
1783	176	195	1823	296	149
1784	210	268	1824	261	139
1785	188	202	1825	286	229
1786	192	175	1826	326	161
1787	189	171	1827	278	170
1788	168	261	1828	271	291
1789	183	216	1829	254	217
1790	206	177	1830	279	298
1791	201	174	1831	225	262
1792	212	173	1832	246	208
1793	205	148	1833	225	197
1794	222	118	1834	288	246
1795	216	146	1836	218	170
1796	191	170	1837	241	182
1797	204	278	1838	214	200
1798	235	221	1839	245	201
1799	220	151	1840	232	179
1800	218	136	1841	235	191
1801	209	192	1842	236	225
1802	231	208	1843	232	176
1803	209	305	1844	290	175
1804	201	221	1845	274	155
1805	199	322	1846	280	251
1806	175	292	1847	281	223
1807	275	152	1848	257	278
1808	252	289	1849	253	468
1809	250	137			
1810	207	141			
1811	260	132			
1812	224	256			
1813	275	197			
1814	250	128			
1815	205	140			
1816	232	174			
1817	201	214			
1818	222	190			
1819	259	84			

BENDA GYULA

b) Zsidó

Év	Újszülöttek száma	Ebből keszthelyi	Év	Újszülöttek száma	Ebből keszthelyi
1828	18	12	1839	..	
1829	24	16	1840	..	
1830	21	9	1841	..	
1831	21	14	1842	17	15
1832	26	15	1843	..	
1833	22	16	1844	..	
1834	25	15	1845	20	16
1835	26	14	1846	..	
1836	35	21	1847	..	
1837	24	15	1848	27	16
1838	32	22	1849	12	11

Forrás: A keszthelyi plébánia anyakönyvei 1696–1895. MOL Filmtár. A keszthelyi Ferences Rendház keresztelési anyakönyve 1724–1774. MOL Filmtár. Az 1730 utáni adatsor az egyedi kiírás során tisztított adat (előfordul kétszer bevezetett születés és halál, más faluban élők beírása). Az anyakönyvek születésszáma a rekonstrukció alapján nem teljes, évente 1–3 esetben egy-két napos csecsemők meghalnak keresztelési bejegyzés nélkül. Ezt a hiányt egyelőre nem vettük figyelembe. A zsidó anyakönyv Zmlt IV. B 435. Zala Vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye.

II. A keszthelyi adózó háztartások száma az országos és megyei adóösszeírások alapján, 1711–1828

Év	Az adózó háztartások száma		
	mezőváros	polgárváros	Keszthely együtt
1696	268	40	308
1711	140	10	150
1714	102	9	111
1715	88	11	99
1720	-	11	
1730	249	21	270
1750	313	20	333
1753	342		
1770	555	32	587
1771	493	78	571
1828	748		

Forrás: 1696. MOL Magyar Kancellária Levéltára A 2674 Dikajegyzékek Tom. LIV. 1696. 1711–1771. Zmlt Adóösszeírások.

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

III. Az adózó háztartások száma Keszthelyen, 1747—1846

Év	Mezőváros		Polgárváros	Együtt
	összeírás	kivetés		
1747	518			538*
1748	517			537*
1749	532			552*
1750	534		20	554
1751	533			553*
1758	595			640*
1759	592			630*
1760		575		590*
1761		564		580
1766		632		647
1773	619		35	654
1775	602		33	635
1776	603		30	633
1777	630		34	664
1778	629		34	663
1779	644		34	678
1780	683			720*
1783	633			664*
1784	648		34	682
1785	664		30	694
1786	647			677*
1787	661		31	692
1788		680		710*
1789		677		707*
1792		617		650*
1793		644		670*
1794		658		690*
1796		655		685*
1797	672		28	700
1798	682		29	711
1799	671			720*
1801	699		29	728
1804	719			749*
1807	693		23	716
1808	733		28	751
1809	700		33	733
1811	744		30	774
1812	729		30	759
1814	757		32	789
1815	738		37	775
1817	740			777*
1818	713			743*
1819	680			720*
1822		739		790*
1823	774	775	51	825
1824	818	794		868*
1825		763		815*
1826	776	774	53	829
1827	767	779	54	821
1828		837		890*
1829		833		886*

BENDA GYULA

folytatás

Év	Mezőváros		Polgárváros	Együtt
	összeírás	kivetés		
1830		815		868 *
1831		826	53	879
1832		820	54	874
1833		812	58	870
1834		810		868 *
1836	857		68	925
1837	881		69	950
1842	861		55	916
1843	875		66	941
1844	976			1040 *
1845	979			1042 *
1846	956		63	1019

Forrás: 1747—1766 és 1742—1746. Zmlt Keszthely mezőváros lt.
1773—1837. dikális összeírások Zmlt Adóösszeírások.

*Becsült adat, a polgárvárosi háztartások vagy a zsidó és görög háztartások (adókivetési jegyzék esetében) pontos száma ismeretlen.

IV. Keszthely népessége 1770-ben és 1771-ben az általános összeírás alapján

	Adózó	Extraserialista	Uradalmi alkalmazott	Nemesek házában	Együtt	Pv	Összesen
--	-------	-----------------	----------------------	-----------------	--------	----	----------

1770

Háztartás	456	39	60		555	32	587
Lélek*	1984	202	236	388	2810	143	2953
Adóköteles	912	83	114		1129	60	1189

1771

Háztartás	444	49			493	77	570
Lélek	1908	197		101	2206	337	2543
Adóköteles	873	77			950	110	1060

*Egy másik kimutatás (extractus) szerint 1966 fő az adózóknál, 202 extraserialista és 246 uradalmi alkalmazott volt. Az eltérés oka másfajta összegzés lehet, mi a részletes felvétel alapján megadott számot használjuk.

Forrás: MOL Filmtár 38213. sz. Zmlt. Adóösszeírások.

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

V. Keszthely népessége 1783-ban a conscriptio animarum szerint

	Mezőváros	Polgárváros	Keszthely együtt
Katolikus	2917	83	3000
férfi	1471	46	1517
nő	1446	37	1483
Akatolikus	1	—	1
férfi	1	—	1
nő	—	—	—
Ortodox	5	—	5
férfi	3	—	3
nő	2	—	8
Zsidó	84	—	84
férfi	40	—	40
nő	44	—	44
Idegen	125	—	125
férfi	68	—	68
nő	57	—	57
Szolga	132	7	139
férfi	62	7	69
nő	70	—	70
Összesen	3264	90	3354
férfi	1645	53	1698
nő	1619	37	1656

Forrás: Az 1783. évi conscriptio animarum eredményei. Zmlt. Limbus.

VI. Keszthely népessége a veszprémi püspökség
schematismusai szerint, 1811—1851

Év	Katolikus	Ebből szőlő- hegyen	Akatolikus	Zsidó	Együtt
1811	4000
1812	4095	19	40	4154
1819	6864	855	23	248	7135
1829	7488	967	37	319	7844
1835	8525	2125	36	500	9061
1837	8741	2492	—	538	9279
1838	9265	2701	—	552	9817
1840	6323	2277	—	460	6783
1841	6365	2289	—	461	6826
1842	6375	2293	—	462	6837
1843	6375	2295	—	465	6840
1847	6325	2245	—	465	6790
1851	6556	2350	—	556	7112

Forrás: SCHEMATISMUS 1817—1848.

BENDA GYULA

VII. Keszthely népessége 1785-ben a népszámlálás alapján

	Keszthely		Fenék	Vonyarc	Együtt
	mezőváros	polgárváros			
Házak	783	65	9	72	924
Családok	788	88	14	38	938
Jogi népesség	3468	381	74	127	4050
Távollevők	88	12	—	—	100
Idegenek	206	15	33	4	258
Tényleges népesség	3586	384	107	131	4208
Házass férfiak	649	77	12	26	764
Nőtlen férfiak	1040	113	25	36	1214
Férfiak összesen	1689	190	37	62	1978
Nők összesen	1779	191	37	65	2072
A férfiak közül					
Pap	27	—	—	—	27
Nemes	132	—	1	5	138
Tisztviselő	7	—	—	—	7
Polgár	428	34	4	1	467
Paraszt	—	21	—	—	21
Polgár és paraszt örököse	330	41	—	1	372
Zsellér	188	23	9	28	248
Egyéb	155	16	9	5	185
Szab. katona	—	—	—	1	1
Sarjadék 1—12 év	247	33	10	18	308
Sarjadék 13—17 év	109	22	4	3	138
Zsidó	66	—	—	—	66

Forrás: Dányi Dezső—Dávid Zoltán, 1960.

VIII.a Keszthely népessége 1805—1822

Házak száma

Év	Keszthely		Vonyarc	Vashegy	Diás	Gyenes	Cserszeg és Tomaj	Összesen
	mezőváros	polgárváros						
1805	559	69						628
1818	401	70	63	23	32	35	29	653
1820	396	69	68	27	33	38	47	678
1821	463	46	69	27	33	40	27	705
1822	463	46	70	27	32	40	28	706

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

b) Keszthely népessége 1805—1822
Háztartások száma

Év	Keszthely		Vonyarc	Vashegy	Diás	Gyenes	Cserszeg és Tomaj	Összesen
	mezőváros	polgárváros						
1805	840	92						932
1818	680	108	70	23	38	36	29	984
1820	651	100	75	27	37	39	47 *	976 *
1821	724	60	74	27	35	40	27	987
1822	732	65	75	28	34	40	29	1013

c) Keszthely népessége 1805—1822
Népesség száma

Év	Keszthely		Vonyarc	Vashegy	Diás	Gyenes	Cserszeg és Tomaj	Összesen
	mezőváros	polgárváros						
1805	3675	415						4090
1818	3238	469	302	104	150	151	117	4531
1820	3103	464	345	116	163	156	198 *	4545 *
1821	3179	270	334	121	164	163	97	4328
1822	3258	277	343	121	171	162	105	4437

d) A férfi népesség vallás szerinti összetétele
1805-ben

	Keszthely		
	mezőváros	polgárváros	együtt
Katolikus	1739	216	1955
Evangélikus	9	—	9
Református	4	—	4
Zsidó	102	—	102
Összesen	1854	216	2070

BENDA GYULA

e) A férfi népesség társadalmi-foglalkozási összetétele 1805-ben

	Keszthely		
	mezőváros	polgárváros	együtt
Tisztviselő, honoratior	33	—	33
Polgár	88	—	88
Paraszt	—	15	15
Nemesek szolgája	110	12	122
Zsellér stb.	737	74	811
Örökös	886	115	1001
Összesen	1854	216	2070

f) A férfi népesség kor szerinti összetétele 1805-ben

	Keszthely			Zsidó
	mezőváros	polgárváros	együtt	
17 éves és fiatalabb	799	101	900	50
18-40 évesek	426	65	491	31
40 év felett	527	40	567	21
Férfiak összesen	1752	216	1958	102

g) A férfi népesség kor szerinti összetétele 1818-ban

	Keszthely			Zsidó
	mezőváros	polgárváros	együtt	
17 éves és fiatalabb	619	105	724	65
18-40 évesek	586	82	668	41
40 év felett	291	38	329	28
Férfiak összesen	1496	225	1721	134

	Szőlőhegyek					
	Cserszeg	Diás	Gyenes	Vashegy	Vonyarc	Együtt
17 éves és fiatalabb	30	45	39	31	81	226
18-40 évesek	15	22	19	14	49	119
40 év felett	16	15	16	6	21	74
Férfiak összesen	61	82	74	51	151	419

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

h) A férfi népesség kor szerinti összetétele 1821-ben

	Keszthely		
	mezőváros	polgár város	együtt
17 éves és fiatalabb	600	69	669
18-40 évesek	573	37	610
40 év felett	304	29	333
Férfiak összesen	1477	135	1612

	Szőlőhegyek					
	Cserszeg	Diás	Gyenes	Vashegy	Vonyarc	Együtt
17 éves és fiatalabb	20	45	42	38	94	239
18-40 évesek	13	25	29	16	53	136
40 év felett	13	14	15	6	24	72
Férfiak összesen	46	84	86	60	171	447

*i) Keszthely mezőváros nem-nemes népessége
1818—1822*

	1818	1820	1821	1822
Férfi	1630	1569	1604	1678
Nő	1608	1534	1575	1580
Népesség	3238	3103	3179	3258
Távollevő	3	—	17	—
Obsitos	23	25	26	29
Idegen	47	—	23	—

*j) Keszthely polgár város nem-nemes népessége
1818—1822*

	1818	1820	1821	1822
Férfi	225	223	135	136
Nő	244	241	135	141
Népesség	469	464	270	277
Távollevő	—	—	—	—
Obsitos	2	1	1	1
Idegen	—	—	—	—

BENDA GYULA

*k) A keszthelyi szőlőhegyek nem-nemes népessége
1818–1822*

	1818	1820	1821	1822
Férfi	419	509	447	456
Nő	405	469	432	446
Népesség	824	968	879	902
Távollevő	—	—	10	—
Obsitos	2	1	3	3
Idegen	—	—	—	—

*l) A férfi népesség társadalmi-foglalkozási összetétele
1818-ban*

	Keszthely		
	mezőváros	polgár város	együtt
Tisztviselő, honoratior	30	—	30
Polgár	149	2	151
Paraszt	—	29	29
Nemesek szolgája	182	3	122
Zsellér stb.	575	88	663
Örökös	694	103	797
Összesen	1630	225	1855

	Szőlőhegyek					együtt
	Cserszeg	Diás	Gyenes	Vashegy	Vonyarc	
Tisztviselő, honoratior	—	1	—	—	—	1
Polgár	—	—	—	—	—	—
Paraszt	—	—	—	—	—	—
Nemesek szolgája	—	2	—	—	5	7
Zsellér stb.	31	34	32	20	57	174
Örökös	30	45	42	31	89	232
Összesen	61	82	74	51	151	414

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

m) A férfi népesség társadalmi-foglalkozási összetétele 1821-ben

	Keszthely		
	mezőváros	polgárváros	együtt
Tisztviselő, honoratior	32	—	32
Polgár	155	—	155
Paraszt	—	33	33
Nemesek szolgálja	234	—	234
Zsellér stb.	516	39	555
Örökös	667	63	730
Összesen	1604	135	1739

	Szőlőhegyek					
	Cserszeg	Díás	Gyenes	Vashegy	Vonyarc	együtt
Tisztviselő, honoratior	—	—	—	—	—	—
Polgár	—	—	—	—	—	—
Paraszt	—	—	—	—	—	—
Nemesek szolgálja	—	2	1	—	6	9
Zsellér stb.	24	32	38	20	61	175
Örökös	22	50	47	40	104	263
Összesen	46	84	85	70	171	447

Forrás: Zmlt IV. A 1. Zala Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai h) Zala megye nem nemes lakosságának összeírásai.

VIII. A szőlőhegyi keresztelések száma és aránya
1786—1849

Év	Szám	Százalék
1786	11	5,7
1787	10	5,3
1788	10	6,0
1789	16	8,7
1790	21	10,1
1791	20	9,9
1792	25	11,8
1793	18	8,8
1794	14	6,3
1795	10	4,6
1796	15	7,8
1797	21	10,3
1798	19	8,1
1799	29	13,2
1800	22	10,1
1801	15	7,2

BENDA GYULA

folytatás

Év	Szám	Százalék
1802	20	8,7
1803	14	6,7
1804	1	0,5
1805	3	1,5
1806	16	9,1
1807	50	17,9
1808	31	12,3
1809	38	15,2
1810	42	20,3
1811	29	11,2
1812	22	9,8
1813	31	11,3
1814	29	11,6
1815	23	11,2
1816	22	9,5
1817	23	11,4
1818	24	10,8
1819	37	14,3
1820	29	13,3
1821	52	24,9
1822	41	17,7
1823	45	21,5
1824	29	14,4
1825	39	19,5
1826	66	37,7
1827	64	22,9
1828	75	29,8
1829	68	27,2
1830	92	33,1
1831	62	27,6
1832	84	34,1
1833	80	35,6
1834	88	30,6
1835	60	27,1
1836	86	39,4
1837	95	39,6
1838	82	38,3
1839	106	43,3
1840	112	48,3
1841	92	39,1
1842	98	41,5
1843	97	41,8
1844	123	42,4
1845	109	39,8
1846	101	36,1
1847	121	43,1
1848	101	39,3
1849	99	39,1

Forrás: A keszthelyi plébánia anyakönyvei 1696—1895. MOL Filmtár.

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

IX. Keszthely népessége 1850-ben

a) Nemek szerint

	Jogi népesség			Távol	Idegen		Jelenlevő népesség		
	férfi	nő	együtt	férfi	férfi	nő	férfi	nő	együtt
Keszthely mv.	1791	1910	3701	34	335	201	2092	2111	4203
Keszthely pv.	277	256	533	1	16	11	292	267	559
Együtt	2068	2166	4234	35	351	212	2384	2378	4762
Cserszegtomaj	538	548	1086	-	9	5	547	553	1100
Gyenesdiás	367	386	753	2	5	8	370	393	763
Vonyarcvashegy	350	367	717	2	7	5	355	372	727
Együtt	1255	1301	2556	4	21	18	1272	1318	2590
Összesen	3323	3467	6790	39	372	230	3656	3696	7352

b) Vallás szerint

	Katolikus		Evangélikus	Református	Zsidó	Összesen
	római	görög				
Keszthely mv.	3002	2	31	—	666	3701
Keszthely pv.	530	—	5	—	—	533
Együtt	3532	2	36	—	666	4234
Cserszegtomaj	1086	—	—	—	—	1086
Gyenesdiás	745	—	—	—	8	753
Vonyarcvashegy	713	—	—	—	4	717
Együtt	2544	—	—	—	12	2556
Összesen	5076	2	36	—	678	6790

c) Családi állapot szerint

	Nőtlen	Hajadon	Nős	Férjezett	Özvegy		Együtt
			férfi	nő	férfi	nő	
Keszthely mv.	1077	1028	665	669	49	213	3701
Keszthely pv.	167	127	106	107	4	22	533
Együtt	1244	1155	771	776	53	235	4234
Cserszegtomaj	311	305	205	205	22	38	1086
Gyenesdiás	218	213	143	143	6	30	753
Vonyarcvashegy	213	198	130	130	7	39	717
Együtt	742	716	478	478	35	107	2556
Összesen	1986	1871	1249	1254	88	342	6790

BENDA GYULA

d) Nemzetiség szerint

	Magyar	Német	Szláv	Zsidó	Összesen
Keszthely mv.	2993	21	21	666	3701
Keszthely pv.	530	1	2	—	533
Együtt	3523	22	23	666	4234
Cserszegtomaj	1086	—	—	—	1086
Gyenesdiás	745	—	—	8	753
Vonyarcvashegy	713	—	—	4	717
Együtt	2544	—	—	12	2556
Összesen	6067	22	23	678	6790

d) A férfiak kor szerint

Életkor	Keszthely		Cserszegtomaj	Gyenesdiás	Vonyarcvashegy	Együtt
	mv	pv				
17	28	1	10	6	6	51
18	21	6	9	3	3	42
19	22	1	7	4	1	35
20	22	5	9	5	2	43
21	14	4	5	4	3	30
22	29	2	7	5	4	47
23	21	1	8	4	7	41
24	19	5	3	1	5	33
25	26	6	10	6	6	54
26	22	1	3	1	2	32

Forrás: Zmlt IV. 151. A zalai cs.kir. Megyehatóság iratai, b) Megyefőnöki ir.

X. A gyerekek kora Keszthelyen 1746-ban

Kor	Együtt	Férfi	Nő
Nincs	1351	624	727
1	12	7	5
2	92	38	54
3	106	46	60
4	117	52	65
5	74	30	44
6	24	13	11
7	13	5	8
8	4	1	3
9	1	1	—
10	2	2	—
11	—	—	—
12	39	17	22

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

folytatás

Kor	Együtt	Férfi	Nő
13	78	39	39
14	87	40	47
15	84	43	41
16	32	15	17
17	25	13	12
18	67	51	16
19	36	32	4
20	30	22	8
21	17	17	—
22	17	16	1
23	10	9	1
24	2	2	—
25	8	8	—
26	1	1	—
27	1	1	—
28	1	1	—
29	—	—	—
30	—	—	—

Forrás: Eördögh Ferenc, 1991.

XI. Keszthely népességének nem és kor szerinti összetétele 1748-ban

Kor	Együtt	Férfi	Nő
Ismeretlen	3	1	2
1	9	5	4
2	21	12	9
3	48	26	22
4	93	42	51
0—4 év	171	85	86
5	105	56	49
6	69	43	26
7	37	20	17
8	10	4	6
9	-	-	-
5—9 év	221	123	98
10	10	4	6
11	-	-	-
12	3	2	1
13	50	23	27
14	95	54	41
10—14 év	158	83	75

BENDA GYULA

folytatás

Kor	Együtt	Férfi	Nő
15	83	46	37
16	11	7	4
17	23	15	8
18	69	49	20
19	59	37	22
15—19 év	245	154	91
20	52	33	19
21	9	6	3
22	12	6	6
23	4	2	2
24	4	1	3
20—24 év	81	48	33
25	8	1	7
26	15	1	14
27	27	6	21
28	29	7	22
29	19	5	14
25—29 év	98	20	78
30	95	32	63
31	64	14	50
32	47	12	35
33	19	6	13
34	23	8	15
30—34 év	248	72	176
35	41	19	22
36	12	6	6
37	21	6	15
38	18	10	8
39	17	16	1
35—39 év	109	57	52
40	68	37	31
41	60	24	36
42	71	33	38
43	20	4	16
44	5	-	5
40—44 év	224	98	126
45	75	46	29
46	49	23	26
47	12	2	10
48	35	20	15
49	60	43	17

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

folytatás

Kor	Együtt	Férfi	Nő
45—49 év	231	134	97
50	91	64	27
51	52	29	23
52	16	9	7
53	29	15	14
54	8	4	4
50—54 év	186	121	75
55	14	8	6
56	14	10	4
57	-	-	-
58	1	1	-
59	3	2	1
55—59 év	32	21	11
60	27	25	2
61	23	16	7
62	14	10	4
63	5	2	3
64	4	4	-
60—64 év	73	57	16
65 és idősebb	35	22	13
Összesen	1096	1029	2125

Forrás: Eördögh Ferenc, 1991.

XII. Keszthely népességének nem és kor szerinti összetétele 1757-ben

Kor	Férfi	Nő	Együtt
Ismeretlen	2	3	5
1	1	2	3
2	25	21	46
3	19	13	32
4	49	69	118
0—4 év	94	105	199

BENDA GYULA

folytatás

Kor	Férfi	Nő	Együtt
5	43	40	83
6	19	14	33
7	13	17	30
8	15	10	25
9	10	7	17
5—9 év	100	88	188
10	15	12	27
11	1	1	2
12	101	79	180
13	5	3	8
14	24	5	29
10—14 év	146	100	246
15	124	65	189
16	12	7	19
17	26	16	42
18	120	43	163
19	38	25	63
15—19 év	320	156	476
20	4	2	6
21	1	5	6
22	3	4	7
23	—	—	—
24	1	11	12
20—24 év	9	22	31
25	18	7	25
26	44	23	67
27	34	34	68
28	19	32	51
29	20	27	47
25—29 év	135	123	258
30	32	48	80
31	16	47	63
32	24	57	81
33	1	3	4
34	9	15	24
30—35 év	82	170	252

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

folytatás

Kor	Férfi	Nő	Együtt
35	32	39	71
36	1	1	2
37	13	10	23
38	17	12	29
39	20	18	38
35—39 év	83	80	163
40	25	29	54
41	21	43	64
42	49	53	102
43	3	4	7
44	—	4	4
40—44 év	98	133	231
45	39	22	61
46	13	11	24
47	11	2	13
48	30	9	39
49	35	4	39
45—49 év	128	48	176
50	31	22	53
51	17	20	37
52	28	17	45
53	2	1	3
54	37	7	44
50—54 év	115	67	182
55	18	2	20
56	15	8	23
57	1	2	3
58	1	3	4
59	12	4	16
55—59 év	47	19	66
60	19	6	25
61	14	7	21
62	19	7	26
63	—	—	—
64	7	3	10
60—64 év	59	23	82

BENDA GYULA

folytatás

Kor	Férfi	Nő	Együtt
65	2	—	2
66	—	—	—
67	1	—	1
68	—	—	—
69	—	—	—
65—69 év		3	—
70	3	2	5
71	5	—	5
72	2	—	2
73	—	—	—
74	—	—	—
75	3	—	3
76	—	—	—
77	—	—	—
78	—	1	1
85	—	1	1
99	1	2	3
70 év felett	14	6	20
Teljes népesség	1438	1140	2578
Ebből életkor ismert	1436	1137	2573

Forrás: Eördögh Ferenc, 1991.

XIII. Keszthely népességének nem és kor szerinti összetétele 1771-ben

Kor	Férfi	Nő	Együtt
Ismeretlen	1	—	1
0	14	19	33
1	69	103	172
2	53	55	108
3	62	61	123
4	44	56	100
0—4 év	242	294	536
5	52	43	95
6	55	43	98
7	36	46	82
8	37	51	88
9	27	40	67
5—9 év	207	223	430

KESZTHELY NÉPESSÉGE 1696—1851

folytatás

Kor	Férfi	Nő	Együtt
10	59	52	111
11	28	24	52
12	38	41	79
13	39	49	88
14	18	45	63
10—14 év	182	211	393
15	30	41	71
16	40	41	81
17	29	31	60
18	40	35	75
19	20	20	40
15—19 év	159	168	327
20	56	38	94
21	14	9	23
22	33	26	59
23	20	20	40
24	21	23	44
20—24 év	144	116	260
25	41	43	84
26	26	26	52
27	15	23	38
28	32	37	69
29	11	16	27
25—29 év	125	145	270
30	85	69	154
31	8	5	13
32	23	19	42
33	17	17	34
34	16	10	26
30—34 év	149	120	269
35	34	27	61
36	21	27	48
37	7	9	16
38	18	16	34
39	2	2	4
35—39 év	82	81	163
40	71	80	151
41	3	2	5
42	10	16	26
43	7	11	18
44	14	16	30
40—44 év	105	125	230

BENDA GYULA

folytatás

Kor	Férfi	Nő	Együtt
45	35	37	72
46	24	8	32
47	6	6	12
48	11	18	29
49	5	4	9
45—49 év	81	73	154
50	55	49	104
51	2	4	6
52	10	7	17
53	3	7	10
54	4	7	11
50—54 év	74	74	148
55	16	13	29
56	9	7	16
57	1	2	3
58	4	2	6
59	—	2	2
55—59 év	30	26	56
60	22	34	56
61	1	1	2
62	1	2	3
63	3	3	6
64	—	2	2
60—64 év	27	42	69
65	2	6	8
66	1	8	9
67	3	1	4
68	1	1	2
69	2	—	2
65—69 év	9	6	25
70	9	10	19
71	1	1	2
72	2	—	2
73	1	2	3
74	1	—	1
75	2	2	4
76	1	1	2
77	1	1	2
78	3	—	3
79	—	—	—
80	2	4	6
81	1	—	1
82	1	1	2
83	—	—	—
84	1	—	1
94	—	1	1
70 év felett	26	23	49
Teljes népesség	1643	1737	3380

Forrás: Eördögh Ferenc, 1991.

IRODALOM

- Abel Wilhelm*, 1932. Agrarkrisen und Agrarkonjunkturen in Europa. Stuttgart.
- Acsádi György*, 1957. Az 1784—85. évi népszámlálás és az ezen alapuló népességnyelvántar-
tások. In: A történeti statisztika forrásai. Bp. 224—241.
- Acsády Ignác*, 1896. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720—21. Bp.
- Benda Gyula*, 1974. Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Bp.
- Benda Gyula*, 1977. Tabellae procreationis frugum — a mezőgazdaságtörténet forrásai
1769—1790. In: A Dunántúl Településtörténete II/1 1767-1848. *PAB-VEAB Értesítő*
31—42.
- Benda Gyula*, 1981. Fényes Elek forrásai. *Agrártörténeti Szemle* 365—380.
- Benda Gyula*, 1984. A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai I.
Keszthely 1711—1820. Fontes Musei Ethnographiae, Néprajzi Múzeum, Bp.
- Benda Gyula*, 1988. A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai I.
Keszthely 1711—1820. Fontes Musei Ethnographiae, Néprajzi Múzeum, Bp. 1988.
LXXX és 401 p.
- Benda Gyula*, 1987. Egy mezővárosi közösség rekonstrukciója 1700 és 1850 között —
kérdések és lehetőségek Keszthely példáján. In: *Rendi társadalom — Polgári társadalom*
1. Salgótarján 1987. 145—151.
- Benda Gyula*, 1989. A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen 1790—1848. In: *Építészet
az Alföldön*. Nagykovács, 133—160.
- Benda Gyula*, 1994. A tárgyak termelése és fogyasztása a jobbágyfelszabadítást megelőző
évszázadban (Szemlélet és háttértényezők). In: *Néprajzi Értesítő*, 85—96.
- Benda, Gyula—KOMLOS, John*, 1990. Agricultural production on a Hungarian Estate in the
19th Century. In: *Economic Development in the Habsburg Monarchy and the Succession
States*. ed. J. Komlos. East European Monographs, Columbia University Press, 241—250.
- Benda Gyula*, 1997. Keszthely társadalmi az adóösszeírások tükrében. Kézirat (megjelenik
1997-ben a Tanulmányok Keszthely történetéhez c. tervezett kötetben).
- B. Lukács Ágnes*, 1978. Magyarország népessége törvényhatóságok szerint az 1820-as
években. Bp.
- Bontz József*, 1896. Keszthely város monográfiája. Keszthely, 490 o.
- Czoch Gábor—Szabó Gábor—Zsinka László*, 1993. Változások a magyar város- és település-
rendszerben 1784 és 1910 között. Egy adatbázis első tanulságai. In: *Aetas* 1993/4.
113—138.
- Czoma Zsófia*, 1992. Keszthely zsidó lakosságának története 1850—1944. Szakdolgozat. ELTE
BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék.
- Csíte András*, 1993. Egy presztízorientált nagybirtoküzem a XVIII—XIX. század fordulójá-
ról. In: *Zalai Gyűjtemény* 34. 77—112.
- Csíte András*, 1996. Zalaszántó gazdasága és társadalmi 1790—1850. doktori disszertáció
(BKE Gazdaságtörténeti Tanszék).
- Dányi Dezső*, 1960. Az 1777. évi lelkek összeírása. In: *Történeti Statisztikai Évkönyv*. Bp.

- Dányi Dezső*, 1993. A hazai népesség és a népesedésstatisztika kezdetei. In: KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet. *Történeti Demográfiai Füzetek* 12. Bp. 109—290.
- Dányi Dezső—Dávid Zoltán*, 1960. Az első magyarországi népszámlálás, 1747—1787. Bp.
- Dávid Zoltán*, 1973. A családok nagysága és összetétele a veszprémi püspökség területén 1747—1748. Bp.
- Degré Alajos*, 1964. A keszthelyi polgárság úrbér-ellenes mozgalmái. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. 259—267.
- Eördögh Ferenc*, 1991—1995. Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745—1771), Bp.—Zalaegerszeg, I—III.
- Eszes László*, 1984. Keszthely mezőváros és végvár. Adalékok a település történetéhez. Különnyomat az Építés-Építészettudomány XVI. kötet 1—2. számából.
- Faragó Tamás*, 1977. Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon 1787—1828. In: Történeti Statisztikai Tanulmányok 3. Bp. 105—202.
- Fazekas Csaba*, 1994. A város és a tűzvész az újkori Magyarországon (a korabeli Miskolc története alapján). In: Város és társadalom a XVI—XVIII. században. *Studia Miskolcinen-sia* 1. szerk.: *Faragó Tamás*, Miskolc, 99—112.
- FEJÉR megye, 1987. Magyarország történeti helységnévtára. Fejér megye (1773—1808). Szerk.: *Szaszkóné Sin Aranka*. Bp.
- Fényes Elek*, 1836. Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja... I. Pest.
- Fényes Elek*, 1851. Magyarország geographiai szótára I—II. Pest
- Fügedi Erik*, 1966. A 18. századi lélekösszeírások története. *Demográfia*.
- GEORGIKON 175, 1972. Szerk.: *Sági Károly*. Bp.
- GEORGIKON 200, 1996. Szerk.: *Fülöp Mária Éva*, szerzők: *Fehér György*, *Kurucz György*, *Zsidi Vilmos*, Keszthely.
- Hidas Péter*, 1992. Hidden Urbanization: The Birth of the Bourgeoisie in Mid-Nineteenth Century Hungary. In: *Jews in the Hungarian Economy 1760—1945*. szerk. *Michael K. Silber*, Jerusalem, 135—157.
- Hornig Károly*, 1903. *Padányi Biró Márton* naplója. Veszprém.
- Kiráty Ferenc—Benda Gyula*, 1988. Iparosok egy kisváros társadalmában, Keszthely 1711—1850. In: VI. Kézművestörténeti Szimpózium, Veszprém 1988. november 15—16. MTA-VEAB 1989. 31—46.
- Koppány Tibor—Péczely Piroska—Sági Károly*, 1962. Keszthely. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 147 o.
- Kovacsics József*, 1957. (szerk.) A történeti statisztika forrásai. Bp.
- Kovacsics József*, 1963. (szerk.) Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963.
- Magda Pál*, 1819. Magyar Országnak és a határőrző katonaság vidékinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest.
- Nagy Ludovicus*, 1828. *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae, partiumque adnexarum* I. Budaë.
- Ördög Ferenc*, 1991—1994. Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745—1771). I—II. Bp.—Zalaegerszeg.
- Pákay Zsolt—Sági Károly*, 1974. A szőlőművelés hatása a Balatonkörnyék népének életére és településére. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5. 95—109.

- Pehm József*, 1934. Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg.
- Pettkó Béla*, 1894. Egy XVII. századi magyar hegyközség törvényei. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 30—34.
- Schneider Miklós*, 1937. Fejér megyei nemességvizsgálatok. Székesfehérvár.
- SCHEMATISMUS 1816—1848. Schematismus almae ... Episcopii Vespreniensis.
- Soós Imre*, 1973. Heves és Külső-Szolnok megye 1772—1849. évi rovásadó összeírásai. Eger, 1973.
- Szabó Dezső*, 1928. A herceg Festetics-család története. Bp.
- Szántó Imre*, 1954. A parasztság kisajátítása és mozgalmái a dunántúli Festetics birtokon. Budapest, 1954.
- Szántó IMRE*, 1984. Keszthely úrbéri viszonyai a Festeticsek földesurasága idején 1739—1848. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica T. LXXVIII. Szeged.
- Thirring Gusztáv*, 1903. Népesedésünk kútforrásai a múlt század első felében. Bp. MTA Értekezések a Társadalom Tudományok Köréből 12. kötet 10.
- Thirring Gusztáv*, 1938. Magyarország népessége II. József korában. Bp.
- Thirring Gusztáv*, 1939. Sopron város a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Sopron.
- Vörös Károly*, 1952. Az 1766. évi keszthelyi parasztmozgalom leírása. *Irodalomtörténet* 468—480.
- ZALA megye, 1991. Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke (szerk.: *Kovacsics József*). Staiqum Kiadó és Nyomda Kft, Bp.

THE POPULATION OF KESZTHELY 1696—1851

Summary

The study — as an introduction of a socio-historical monography — tries to sketch the changes of the population of oppidum Keszthely and the village Kiskeszthely. First two indirect sources are examined, namely assessments of taxes available in a rather closed series from 1747 and baptismal parish registers being at our disposal from 1696. Primarily both sources provide picture about the dynamics of changes, and only secondly can be a basis for estimating the size of the population. The time series of the numbers of children born (baptised) and those of the numbers of taxpayer household heads show two unambiguous periods of increase in 1740—1770 and 1820—1850. A fall can be seen following the epidemic of the plague in 1711, and some regression after 1770. The years from 1790 through 1817 are inconsistent: the number of births increases (in spite of the negative natural increase), according to the tax assessments no marked increase can be seen.

After examining the dynamics the study analyses critically the data on the population size. First it checks the lists of names (*status animarum*) taken at the Roman Catholic Church in the course of *canonica visitatio* and states that due to significant omissions and inaccuracies the numbers 2170—2349 in 1745—1746 as well as 2578 from 1757 are very low, and the probable estimations of 3300 and 3700 are more reliable. The 3371 persons registered in 1771 can be regarded more precise, however an underregistration may also be supposed.

According to the population census of 1785 the number of the legal population in Keszthely and on the surrounding *praediums* amounts to 4050, and the actual population includes 4208 persons. This population number is much higher than that one presented in the church register prepared one and a half decade earlier. The enumeration of the commoners in 1805 showed 4000 persons (in 1785 it was 3900). In 1851, according to an other complete population census, the number of the legal population of the town was 3701, and that of the civic town built together with it was 533. 2356 persons lived on the vineyards, thus altogether 6790 persons were enumerated. Among them 39 males and one female were away, while 372 males and 230 females, that is 602 persons were registered as strangers. In 1848 the population size could be even higher than this.

The study presents the age structure of the population in 1771, as well as the process in the course of which nearly the half of the population moved out to the vineyards during the first half of the 19th century. These places were legally separated from Keszthely in 1846.

The paper tries to summarize the data of the dynamics and population number, relating them with the conjunctural changes, too. From 1740 through 1787 and after 1820 favourable prosperity and population increase can be observed. Nevertheless, the first half of the 18th century and the years 1770—80 represent regression and stagnation both from a demographic and an economic point of view.

The paper is supplemented by a detailed presentation of data.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET TÖRTÉNETI DEMOGRÁFIAI
FÜZETEI

1985.

1. *Kármán Tamásné*: A népmozgalmi statisztika fejlődése Magyarországon I.
(A hivatalos népmozgalmi statisztika fejlődése Magyarországon a statisztikai szolgálat megalakulásától a polgári anyakönyvezés elrendeléséig 1867—1894.)
2. *Faragó Tamás*: Házasság, család, háztartás és munkaszervezet (Pilis-Buda környék, 1724—1779).
Andorka Rudolf: Az európai nagy pestisjárványok.
Dányi Dezső: Az első magyarországi népszámlálás.

1987.

3. *Nyárády R. Károly*: Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig.
Andorka Rudolf: Adalékok az ormánsági "egyke" történetéhez Vajszló és Besence református anyakönyveinek családrekonstrukciós vizsgálata alapján.
John Komlos: A gyermek testmagasságának növekedési sémái Kelet-Közép-Európában a tizenhetedik században.
Mária Kohútová: Történelmi demográfiai kutatások Csehszlovákiában.

1988.

4. *Andorka Rudolf*: A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei.

1989.

5. *Horváth Róbert*: Fáy András népességtudományi és népességstatisztikai munkássága.
(Születésének 200. évfordulója alkalmából.)
6. *Bogdán István*: Magyarország kézművesmesterei 1828-ban.
Hunyadi István: XVI. századi török és magyar adójegyzékek összehasonlítása Esztergom és Komárom megyék adatai alapján.
7. *Kápolnai Iván*: Barsy Gyula biográfia.

1990.

8. *Dr. Máday Lajos* (szerk.): Schneller Károly népességtudományi életműve.

1991.

9. *Szentgáli Tamás—Andorka Rudolf—Hablicsek László—Dányi Dezső—Kamarás Ferenc:* Demográfiai átmenet Magyarországon.

1992.

10. *Fügedi Erik:* A középkori Magyarország történeti demográfiája.
Ájus Ferenc—Henyé István: Orozva csinált kölkök.
(A házasságon kívüli születések története Magyarországon, 1880—1910.)
11. *Dr. Máday Lajos:* Az 1945-ös nemzetgyűlési képviselő-választási eredmények demográfiai összefüggései.

1993.

12. *Dávid Zoltán:* A magyar-szlovák nyelvhatár 1664-ben az érsekújvári ejalet területén.
Kollega Tarsoly István: Német bevándorlók II. József korában.
Vécsei Károly: A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában.
Dányi Dezső: A hazai népesség és népesedésszociológia kezdetei.

1994.

13. *Kápolnai Iván:* In memoriam Horváth Róbert.
(Kísérlet Horváth Róbert tudományos munkásságának vázlatos áttekintésére)
Gyurgyik László: Adalékok a szlovákiai magyarság asszimilációs folyamatainak vizsgálatához, 1950—1991.
Óry Péter: Pest megyei járások lélekösszeírásai, 1770—1780.
Vécsei Károly: Vándorlás, nemzetiségi és demográfiai struktúrák Erdélyben.
Dányi Dezső: Magyarország termékenységének csökkenése, 1910—1930.
Néhány területi, foglalkozási jellemző.

1995.

14. *Daróczi Etelka:* A halandóság törvényhatóságok közötti eltérései és társadalmi-demográfiai összefüggései a magyar korona országaiban 1900/1901.
Melegh Attila: Népesedés, házasság és háztartáskialakítás Kiskunhalason és Tapolcán a 18. és 19. században.
Kovács Béla: A házasságkötések néhány jellemzője Bélapátfalván 1703 és 1980 között.
Dávid Zoltán: Sáros vármegye magyar településeinek pusztulása.

1996.

15. *Dányi Dezső* (szerk.) II. József népszámlálásának községi adatai.

KSH Házinyomda - 98.046
Budapest, 1998.